

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
Кафедра практичної психології та психодіагностики

На правах рукопису

АДЕСКАЛИЦЕ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІНТЕЛЕКТУ ТА
КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Спеціальність: 053 «Психологія»
Освітньо-професійна програма «Практична психологія
(психологічне консультування та психотерапія)»
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
МУШКЕВИЧ МИРОСЛАВА
ІВАНІВНА, доктор
психологічних наук, професор
кафедри практичної психології та
психодіагностики Волинського
національного університету імені
Лесі Українки

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № 4
засідання кафедри практичної психології
та психодіагностики
від 23 жовтня 2024 р.
Завідувач кафедри
Магдисюк Л. І.
(підпис)

ЛУЦЬК – 2024

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет психології

Кафедра практичної психології та психодіагностики

Освітній ступінь: «Магістр»

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма: «Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

«23» жовтня 2024 року

**ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ ЕВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
(ПРОЕКТ) ЗДОБУВАЧУ ОСВІТИ**

Адескаліце Микола Миколайович

1. Тема роботи (проєкту)

Психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості

Керівник роботи (проєкту) професор Мушкевич Мирослава Іванівна

2. Строк подання здобувачем роботи (проєкту) – 15 листопада 2024 року.

3. Мета та завдання випускної кваліфікаційної роботи (проєкту)

Мета дослідження: виявити та проаналізувати психологічні особливості взаємозв'язку між інтелектом та конфліктністю особистості.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

- 1) проаналізувати сучасні науково-психологічні підходи до визначення інтелекту та конфліктності особистості;
- 2) розробити процедуру та методику дослідження взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості;
- 3) виділити основні психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості;
- 4) розробити тренінгову програму покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації.

4. Дата видачі завдання: 10 жовтня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проєкту)	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Дослідити теоретико-методологічні засади уявлень про психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту і конфліктності особистості	жовтень – листопад 2023 року	
2.	Розробити процедуру та методику дослідження. Провести емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту і конфліктності особистості. З цією метою здійснити підбір відповідного діагностичного інструментарію з подальшим його проведенням та опрацюванням отриманих результатів.	грудень 2023 року – січень 2024 року	
3.	Формувати базу емпіричного матеріалу для подальшого його аналізу, інтерпретації та представлення у вигляді таблиць, рисунків, а також власне їх аналіз та оформлення	лютий – березень 2024 року	
4.	Відповідно до отриманих показників розробити тренінгову програму покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації.	квітень – травень 2024 року	
5.	Аналіз результативності програми покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації.	вересень 2023 року	
6.	На основі теоретичного опрацювання наукових джерел та проведеного емпіричного дослідження зробити висновки та узагальнення	жовтень – листопад 2024 року	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи	листопад 2024 року	

Здобувач освіти

Адескаліце М.М.

**Керівник роботи
(проєкту)**

Мушкевич М. І.

АНОТАЦІЯ

Адескаліце М. М.

Психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості.

Спеціальність: 053 «Психологія». Освітньо-професійна програма «Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія)». Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр», Луцьк – 2024 рік.

Метою магістерської роботи було дослідження психологічних особливості взаємозв'язку між інтелектом та конфліктністю особистості з подальшою розробкою тренінгової програми покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації.

У першому розділі нашої роботи досліджується поняття інтелекту в науково психологічних підходах, також, аналізується поняття конфлікту та конфліктної особистості, теорія і практика взаємозв'язку інтелекту та особливостей поведінки особистості

Другий розділ присвячений емпіричному дослідженню психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту і конфліктності особистості. Описано процедуру та методику дослідження, також робиться аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження.

Третій розділ містить розроблену тренінгову програму покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації. Робота підкреслює важливість дослідження особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості, що обумовлена зростанням соціальної напруженості та конфліктів у сучасному суспільстві.

Ключові слова: інтелект, конфлікт, конфліктна особистість, взаємозв'язок інтелекту та конфліктності, психодіагностика, психоедукація, психоконсультування, психотерапія.

SUMMURY

Adeskalitse M. M.

Psychological Characteristics of the Relationship Between Intelligence and Personality

Conflict Specialty: 053 "Psychology." Educational and Professional Program "Practical Psychology (Psychological Counseling and Psychotherapy)." Thesis for the Degree of "Master," Lutsk – 2024.

The objective of this master's thesis was to explore the psychological characteristics of the relationship between intelligence and personality conflict, with the subsequent development of a training program aimed at improving effective personal behavior in conflict situations.

The first chapter of the thesis examines the concept of intelligence within scientific psychological approaches and analyzes the concepts of conflict and conflict personality, as well as theories and practices regarding the relationship between intelligence and personality behavior traits.

The second chapter is dedicated to the empirical study of the psychological characteristics of the relationship between intelligence and personality conflict. It describes the research procedure and methodology, as well as the analysis and interpretation of the obtained research results.

The third chapter presents a developed training program designed to improve effective behavior in conflict situations. The work highlights the importance of studying the relationship between intelligence and personality conflict, which is relevant due to the increase in social tension and conflicts in contemporary society.

Key words: intelligence, conflict, conflictual personality, relationship between intelligence and conflict, psychodiagnostics, psychoeducation, psychological counseling, psychotherapy.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУ ТА КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	10
1.1. Поняття інтелекту в науково психологічних підходах	10
1.2. Визначення конфлікту та конфліктної особистості в сучасній науковій літературі	19
1.3. Теорія і практика взаємозв'язку інтелекту та особливостей поведінки особистості	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІНТЕЛЕКТУ ТА КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	33
2.1. Організація та методика дослідження	33
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження	39
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ	49
3.1. Основні технології покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації	49
3.2. Організація та реалізація тренінгової програми покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації	51
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Актуальність дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості обумовлена зростанням соціальної напруженості та конфліктів у сучасному суспільстві, що вимагає пошуку ефективних способів їх попередження та вирішення. Сучасна психологія вказує на важливу роль інтелекту у формуванні поведінкових стратегій особистості, включаючи її схильність до конфліктів. З одного боку, інтелект може сприяти більш успішному вирішенню конфліктних ситуацій, оскільки високий рівень когнітивного розвитку дозволяє людині краще оцінювати обставини, прогнозувати можливі наслідки своїх дій та знаходити конструктивні рішення. З іншого боку, недостатній рівень інтелектуальних здібностей або неадекватне використання когнітивних ресурсів може сприяти виникненню конфліктів, оскільки такі особи можуть неадекватно інтерпретувати соціальні ситуації, демонструвати агресивні чи неконструктивні моделі поведінки. Водночас, конфліктність як риса особистості залишається важливим фактором, який впливає на її соціальну адаптацію, рівень психічного здоров'я та якість міжособистісних взаємин. До цієї теми зверталися такі дослідники, як Л. Гуменюк, О. Жмай, Е. Івашкевич, М. Гетьманчук, Л. Котлова, С. Пухно, Л. Ракітянська, О. Романенко, С. Ситнік, Н. Філіпчук, С. Харченко, О. Яковенко та інші.

Дослідження взаємозв'язку між інтелектом і конфліктністю дозволить глибше зрозуміти, як когнітивні здібності впливають на схильність до конфліктів, і навпаки, як конфліктність особистості може корелювати з певними характеристиками інтелекту. Це має значення як для теоретичного розвитку психології особистості, так і для практичних застосувань у сфері консультування, управління персоналом, психотерапії та інших галузей, де важливим є прогнозування та модифікація конфліктної поведінки. Тому вивчення психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності є важливим як з точки зору розвитку наукового знання, так і з огляду на

можливість покращення соціальної гармонії через застосування цих знань на практиці.

Об'єкт дослідження: інтелект, як психічна властивість особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту і конфліктності особистості.

Мета дослідження: виявити та проаналізувати психологічні особливості взаємозв'язку між інтелектом та конфліктністю особистості.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати сучасні науково-психологічні підходи до визначення інтелекту та конфліктності особистості.
2. Розробити процедуру та методику дослідження взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості.
3. Виділити основні психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості.
4. Розробити тренінгову програму покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації.

Теоретико-методологічна база дослідження склали теорія множинних інтелектів Г. Гарднера, теорія інтелекту Дж. Стенберга, гіпотеза гнучкого інтелекту К. Спірмена. У дослідженні також застосовані основи теорії соціального конфлікту М. Вебера, теорія міжособистісного конфлікту Дж. Томаса і Р. Кілмана. Застосовано такі методи психодіагностичного дослідження, як прогресивні матриці Равена, тест інтелекту Р. Кеттела, опитувальник Томаса-Кілмена “Визначення типу поведінки особистості у конфліктній ситуації”, тест “Самооцінка конфліктності” В. Ряховського.

Методи дослідження: включають теоретичний аналіз наукової літератури, психодіагностичні методики для оцінки інтелектуальних показників та рівня конфліктності особистості, а також статистичні методи для обробки отриманих даних.

База дослідження: дослідження проводилося на базі Психологічного консультативного центру та психодіагностичної лабораторії при кафедрі

практичної психології та психодіагностики факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Практична значущість одержаних результатів: практична значущість дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості полягає у тому, що його результати можуть бути використані в подальших наукових пошуках для вдосконалення підходів до діагностики та корекції конфліктних рис особистості залежно від рівня інтелекту. Результати можуть бути використані у психологічному консультуванні, освітній сфері та в роботі з персоналом для поліпшення взаємодії в колективі, а також для розробки програм тренінгів та психокорекційних заходів, спрямованих на зменшення конфліктності.

Апробація є важливим етапом дослідницької роботи, який передбачає перевірку, обговорення та впровадження отриманих результатів у практику. Основні результати дослідницької роботи обговорювались на засіданнях кафедри практичної психології та психодіагностики і отримали схвалення на науково-практичних семінарах та наукових конференціях:

1. Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні основи здоров'я, освіти, науки та самореалізації особистості» (сертифікат Серія АС №2024-5202м. Луцьк, 22–29 березня 2024 р.);

2. XVIII науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні», (сертифікат м. Луцьк, 24-25 жовтня 2024 р.).

Результати наукових досліджень висвітлені в наступних статтях:

1. Адескаліце М., Мушкевич М. Психологічні особливості взаємозв'язку інтелекту і конфліктності особистості. *Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні: матеріали XVIII науково-практичного семінару*. Луцьк, 2024. С. 11-14.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУ ТА КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття інтелекту в науково психологічних підходах

Поняття інтелекту завжди було в центрі уваги психологів, філософів та вчених інших галузей. Його багатовимірність та складність проявляються у різних підходах до вивчення цього феномена, від класичних теорій до сучасних інтерпретацій.

Історичний розвиток концепції інтелекту почався ще в античні часи, коли Платон і Арістотель розглядали інтелект як найвищу здатність людини до пізнання світу. Платон визначав інтелект як частину душі, яка відповідає за пізнання і мудрість, тоді як Арістотель вбачав в інтелекті здатність до логічного мислення, розуміння загальних принципів та вирішення проблем. У XIX столітті інтелект почали досліджувати науковими методами. Одним із перших, хто розробив тест для оцінки інтелектуальних здібностей, був А. Біне, який на початку XX століття розробив перший тест для оцінки розумового розвитку дітей у Франції [47]. Його робота заклала основу для подальших досліджень у галузі інтелекту та інтелектуальних тестів, включаючи IQ.

Сьогодні інтелект визначається як когнітивна здатність, що включає широкий спектр процесів, таких як сприйняття, пам'ять, мислення, розв'язування проблем, абстрактне мислення та навчання. Інтелект є багатогранним феноменом, що охоплює широкий спектр когнітивних процесів та здібностей.

Історично, концепція інтелекту зазнала значних змін і розвитку, що призвело до появи багатьох теорій і підходів до його вивчення та вимірювання. Проблемою дослідження інтелекту займалися такі зарубіжні та українські вчені, як Ж. Піаже, Л. Виготський, Г. Гарднер, Р. Стернберг, Ч. Спірмен, Л. Терстон, Т. Виноградова, І. Кон, Л. Котлова, Д. Бондарчук, О. Амплєєва та інші.

Сучасні підходи до визначення інтелекту можна розділити на кілька ключових парадигм:

1. Біологічний підхід акцентує увагу на ролі нейробіологічних процесів у розвитку інтелекту. Цей підхід ґрунтується на тому, що інтелект є продуктом мозкової активності, зокрема нейронних мереж, які забезпечують когнітивні функції. Нейропсихологічні дослідження свідчать, що інтелект значною мірою пов'язаний з обсягом та структурою префронтальної кори мозку, яка відповідає за планування, ухвалення рішень та контроль поведінки [52]. Крім того, дослідження за допомогою магнітно-резонансної томографії (МРТ) підтвердили, що певні зони мозку, такі як префронтальна та тім'яна кора, тісно корелюють з інтелектуальними здібностями [50].

Згідно з дослідженнями, проведеними Т. Виноградовою, інтелект і його вираження безпосередньо пов'язані з функціонуванням мозку та нервової системи. Вона зазначає, що різні структури мозку відповідають за різні аспекти інтелектуальної діяльності, такі як пам'ять, навчання та розумові здібності. Наприклад, у роботах про нейропсихологічні основи інтелекту описуються механізми, за допомогою яких фізіологічні процеси впливають на когнітивну функцію. Цей підхід дозволяє зрозуміти, як біологічні фактори, такі як генетика та нейрохімічні процеси, визначають інтелектуальні здібності особистості [8].

2. Когнітивний підхід до визначення інтелекту зосереджується на розумінні інтелекту як комплексу психічних процесів, що включають сприйняття, пам'ять, мислення, навчання та розв'язання проблем. Цей підхід визнає, що інтелект не є простою сумою знань або здібностей, а складною системою, що охоплює багато аспектів когнітивної діяльності людини.

Засновником цього підходу був Ж. Піаже, який вважав, що інтелект розвивається через проходження кількох етапів когнітивного розвитку в дитинстві та юності [57]. Пізніше представники когнітивної психології продовжили дослідження механізмів мислення, уваги, пам'яті та інших когнітивних процесів. Р. Нісбетт досліджував вплив культури на когнітивні процеси і визначив, що культурні та соціальні фактори можуть значно впливати

на розвиток інтелекту [56]. І. Кон у своїх працях підкреслює важливість когнітивних процесів для формування інтелекту. Вона зазначає, що розуміння когнітивних механізмів допомагає визначити, як індивіди обробляють інформацію та вирішують проблеми [25]. С. Пухно також розглядає вплив когнітивного розвитку на інтелектуальні здібності дітей, акцентуючи увагу на тому, як соціальне та культурне середовище впливає на навчальні результати. Її дослідження вказують на те, що інтелект не є статичним, а розвивається через досвід і навчання [33].

3. Соціокультурний підхід підкреслює важливість соціального оточення та культури у формуванні інтелекту. Засновником цього підходу був Л. Виготський, який вважав, що інтелект формується у процесі соціальних взаємодій [63]. Він акцентував увагу на концепції "зони найближчого розвитку", яка визначає потенціал інтелектуального розвитку індивіда залежно від підтримки з боку оточення. Сучасні дослідження підтверджують, що культурний контекст значною мірою впливає на розвиток інтелекту, особливо в ранньому віці [49]. У своїх дослідженнях С. Харченко висвітлює, як соціокультурні фактори, такі як традиції, цінності та норми, впливають на розвиток інтелекту. Він зазначає, що інтелектуальні здібності формуються під впливом соціальних взаємодій і контексту, в якому особистість функціонує [42]. В свою чергу С. Тишковська вказує на важливість емоційного інтелекту в соціальній взаємодії, підкреслюючи, що здатність розуміти та управляти емоціями, як своїми, так і чужими, відіграє важливу роль у формуванні соціальних зв'язків та ефективному функціонуванні в суспільстві [38].

4. Мультифакторні теорії інтелекту стверджують, що інтелект не є єдиною функцією, а складається з кількох незалежних здібностей. Сучасні підходи до вивчення інтелекту базуються на інтеграції традиційних теорій і нових даних, отриманих за допомогою когнітивної психології, нейропсихології та інших наук. Наприклад, теорія множинного інтелекту Г. Гарднера виділяє вісім окремих видів інтелекту: лінгвістичний інтелект, як здатність використовувати мову для вираження думок і ідей (письменники, поети), логіко-математичний інтелект -

здатність до аналізу, логічного мислення і вирішення математичних задач (математики, науковці), просторовий інтелект - здатність сприймати і маніпулювати просторовими образами (архітектори, художники), музичний інтелект - здатність до розуміння, створення і виконання музики (музиканти, композитори), тілесно-кінестетичний інтелект - здатність використовувати тіло для вираження ідей або створення продукції (танцюристи, спортсмени), міжособистісний інтелект - здатність розуміти інших людей, їхні емоції та мотивації (вчителі, психологи), внутрішньоособистісний інтелект - здатність до саморозуміння і саморефлексії (філософи, психологи) та натуралістичний або природничий інтелект - здатність розуміти природу і взаємодію з навколишнім середовищем (екологи, біологи) [51]. Ця теорія розширює уявлення про інтелект і пропонує, що різні люди можуть володіти різними видами інтелекту, залежно від їхнього життєвого досвіду і навчання.

Тріартична теорія інтелекту Р. Стернберга розглядає інтелект як сукупність трьох компонентів: аналітичного, творчого та практичного. Аналітичний інтелект пов'язаний із класичними когнітивними здібностями. Цей компонент відповідає за традиційні аспекти інтелекту, такі як аналіз, порівняння, оцінка, вирішення задач і логічне мислення. Аналітичний інтелект дозволяє індивіду ефективно обробляти інформацію, критично мислити і виконувати завдання, що вимагають об'єктивного оцінювання. У навчанні цей компонент зазвичай оцінюється за допомогою стандартних тестів на інтелект, де важливі математичні та логічні здібності.

Творчий або креативний інтелект включає здатність генерувати нові ідеї, розв'язувати проблеми оригінальними способами та адаптуватися до нових ситуацій. Цей компонент пов'язаний із творчим мисленням, інноваціями та здатністю думати поза рамками. Р. Стернберг вважав, що креативний інтелект важливий для успішного вирішення нестандартних задач і вимагає вміння мислити гнучко.

Практичний інтелект охоплює здатність застосовувати знання в реальних ситуаціях, розуміти соціальні контексти та взаємодію з іншими людьми. Цей

компонент визначає, як добре людина може адаптувати свої навички до конкретних умов, вести переговори, управляти конфліктами та вирішувати повсякденні проблеми. Практичний інтелект часто проявляється в повсякденному житті, де особа повинна реагувати на зміни та приймати рішення в умовах невизначеності.

Р. Стернберг підкреслює, що ці три компоненти не існують окремо, а взаємодіють один з одним. Наприклад, для того щоб успішно вирішити проблему (аналітичний інтелект), може знадобитися творчий підхід (креативний інтелект) та адаптація до соціального контексту (практичний інтелект) [61].

Ці підходи вказують на важливість міждисциплінарного підходу до вивчення інтелекту, де біологічні, когнітивні та соціокультурні фактори взаємодіють і формують індивідуальні особливості кожної особистості. Визначення інтелекту в сучасній психології є багатограним, і кожен з підходів вносить свій вклад у його розуміння. Наприклад, згідно з дослідженням Д. Ділла та його колег, сучасна наукова література часто визначає інтелект як когнітивну гнучкість і здатність до адаптації в умовах змінного середовища. Інші автори вважають, що інтелект включає не тільки когнітивні, але й емоційні та соціальні компоненти, які мають важливе значення для успішної міжособистісної взаємодії [54].

Загалом, сучасні наукові дослідження підтверджують, що інтелект – це складний і багаторівневий феномен, який включає в себе різні компоненти, такі як аналітичні, креативні, соціальні та емоційні здібності. Його взаємозв'язок з іншими аспектами поведінки, включаючи конфліктність особистості, є важливою темою для подальших досліджень.

Один з найвідоміших підходів до вивчення інтелекту був запропонований британським психологом Ч. Спірменом, який ввів концепцію загального інтелектуального фактору, або g-фактору. Ч. Спірмен запропонував, що існує єдиний загальний фактор інтелекту (g), який впливає на продуктивність у всіх інтелектуальних завданнях. Він вважав, що особи, які добре справляються з одними завданнями, як правило, мають високі результати і в інших

інтелектуальних тестах. Крім загального фактора, Спірмен також виявив існування специфічних факторів (s), які відповідають за індивідуальні успіхи в окремих видах діяльності. Це означає, що, хоча існує загальний інтелект, різні специфічні здібності можуть варіюватися між особами. Хоча Ч. Спірмен акцентував увагу на вроджених інтелектуальних здібностях, він також визнавав важливість навчання та соціального середовища. Його робота з психометрії вказує на те, що соціокультурні фактори можуть впливати на результати інтелектуальних тестів, хоч і не так виразно, як у пізніших дослідженнях [48].

Натомість, відомий американський психолог Л. Терстон, був одним із перших, хто запропонував концепцію множинних факторів інтелекту. У своїй теорії він заперечував ідею єдиного загального інтелекту (g) і стверджував, що інтелект складається з ряду різних, незалежних здібностей. Терстон виділив сім основних інтелектуальних факторів, серед яких: числовий, вербальний, просторовий, пам'яті, індуктивного мислення, словесної швидкості та інших. Він вважав, що ці фактори можуть по-різному впливати на інтелектуальні результати в залежності від конкретної ситуації. Хоча Л. Терстон акцентував увагу на вроджених здібностях, він також визнавав вплив соціального та культурного середовища на розвиток цих здібностей. Це означає, що соціокультурні фактори можуть суттєво впливати на те, як люди реалізують свої потенційні інтелектуальні можливості.

У своїх дослідженнях Л. Терстон використовував психометричні тести для оцінки різних інтелектуальних здібностей. Це дозволило йому розробити методологію, яка стала основою для подальших досліджень у цій галузі. Терстон вважав, що інтелект — це не тільки вроджені здібності, але й результат навчання та розвитку, підкреслюючи, що інтелектуальні здібності можна розвивати через освіту та практику.

Психометричні підходи до вимірювання інтелекту є важливою складовою дослідження інтелекту в психології. Ці підходи акцентують увагу на кількісному вимірюванні когнітивних здібностей через стандартизовані тести. Вони розглядають інтелект як сукупність різних пізнавальних процесів, які можна

об'єктивно виміряти, використовуючи відповідні психометричні інструменти. Найвідоміші серед них – це шкала інтелекту Векслера (WAIS) та тест на інтелект Стенфорд-Біне. Ці тести спрямовані на вимірювання різних аспектів інтелекту, таких як вербальні здібності, робоча пам'ять, швидкість обробки інформації та інші.

Соціально-культурні підходи також досліджують, як культурні контексти впливають на визначення і оцінку інтелекту. Наприклад, поняття "інтелекту" може мати різні значення в різних культурах, що впливає на те, як оцінюються інтелектуальні здібності у різних соціальних групах. Дослідження показують, що культурні відмінності можуть призводити до різних акцентів у розвитку когнітивних навичок та оцінці інтелекту [39].

Наукові дослідження підтверджують, що інтелектуальний розвиток дітей значно залежить від якості освітнього середовища та підтримки з боку сім'ї. Наприклад, сімейне виховання, яке включає в себе активну участь батьків у житті дітей, може суттєво підвищити їх інтелектуальні здібності. Батьки, які створюють атмосферу взаєморозуміння, заохочують навчання та розвитку дитини, активно сприяють формуванню її самооцінки і впевненості в своїх здібностях [19; 30].

Сучасні дослідження також звертають увагу на взаємозв'язок між інтелектом та емоційним інтелектом. Емоційний інтелект включає здатність розпізнавати, розуміти і управляти своїми емоціями та емоціями інших людей. Дослідження показують, що високий рівень емоційного інтелекту може сприяти кращому використанню когнітивних здібностей та ефективнішій соціальній взаємодії [17].

О. Амплєєва відзначає, що емоційний інтелект є важливим компонентом загального інтелекту, що відіграє вагомую роль у різних аспектах діяльності людини. Зокрема, він допомагає в регуляції психічного стану, міжособистісному спілкуванні, прийнятті рішень та досягненні успіху. Недостатнє володіння емоційним життям може призвести до психоемоційних страждань та внутрішніх протиріч [1]. Це свідчить про те, що розвиток емоційного інтелекту може бути

важливим аспектом загального інтелектуального розвитку. В свою чергу Ж. Ігнатенко підкреслює, що емоційний інтелект може відігравати більш суттєву роль у досягненні особистого та професійного успіху, ніж традиційні показники інтелекту, такі як IQ. Цей аспект акцентує увагу на важливості розвитку емоційних навичок у навчанні [21].

У посібнику «Конфліктологія» під авторством М. Гетьманчука та інших, докладно розглядаються різні аспекти управління конфліктами. Однією з ключових ідей є те, що ефективне управління конфліктами значною мірою залежить від рівня розвитку соціальних та комунікативних навичок, включаючи інтелектуальні здібності. Автори наголошують, що розуміння природи конфлікту та використання відповідних стратегій вирішення, таких як співпраця, компроміс чи уникання, може значно знизити рівень конфліктності як у професійній, так і в особистій сфері [24].

Таким чином, в рамках розуміння концепції інтелекту в психології можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, інтелект не є однорідним явищем, а складається з різних моделей і компонентів, які поєднують когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Моделі, такі як g-фактор Г. Спенсера, теорія множинних інтелектів Г. Гарднера та трикомпонентна модель Р. Стенберга, демонструють багатогранність інтелектуальних здібностей і їх важливість у різних контекстах. По-друге, кожна модель підкреслює значення не лише традиційних когнітивних процесів, а й інших важливих елементів, таких як емоційний і соціальний інтелект, що відкриває нові горизонти для розуміння інтелектуальних проявів особистості [20].

У тезах О. Романенко та А. Степанця розглядаються впливи соціального інтелекту на стиль поведінки індивідів у конфліктних ситуаціях. Автори акцентують увагу на тому, що соціальний інтелект відіграє критичну роль у визначенні способів, якими особи реагують на конфлікти. Вони відзначають, що люди з високим рівнем соціального інтелекту здатні ефективно розпізнавати емоції інших, адаптувати свою поведінку і знаходити компромісні рішення, що веде до зменшення ескалації конфлікту.

Дослідження показує, що особи з низьким рівнем соціального інтелекту, навпаки, можуть демонструвати агресивну чи неадекватну поведінку в конфліктних ситуаціях, що призводить до посилення напруженості та погіршення взаємин. Таким чином, соціальний інтелект виступає як важливий чинник, який впливає на стратегії вирішення конфліктів. Автори також підкреслюють, що розвиток соціального інтелекту в освітніх програмах може суттєво покращити здатність студентів до управління конфліктами, що робить це дослідження корисним для вивчення педагогічних та психологічних аспектів конфліктології [36].

По-третє, знання про структуру інтелекту має значні практичні наслідки для навчання, розвитку особистості та вирішення конфліктів. Розуміння інтелекту як багатогранного феномена дозволяє створювати більш ефективні підходи до виховання, навчання та психотерапії, орієнтуючись на індивідуальні особливості кожної особистості.

Отже, вивчення інтелекту в його різноманітності та комплексності є важливим аспектом психологічних досліджень, який має на меті не лише розкриття його природи, але й розуміння його впливу на поведінку, міжособистісні стосунки та формування особистості в цілому. У наступних розділах будуть розглянуті аспекти, що пов'язані з конфліктами особистості та їх зв'язком з інтелектуальними характеристиками, що надасть можливість поглибити уявлення про ці складні взаємозв'язки.

1.2. Визначення конфлікту та конфліктної особистості в сучасній науковій літературі

Вивчення конфліктності особистості є важливою складовою психології, що охоплює різноманітні аспекти людських відносин, поведінки та емоційних реакцій. Історія досліджень конфліктності особистості простежується з давніх часів і проходить через кілька ключових етапів.

У давніх цивілізаціях, таких як Єгипет, Греція та Рим, конфлікти між особистістю і суспільством вже фіксувалися у літературі та філософії. Наприклад, у працях Гомера та Платона можна знайти описи особистих і соціальних конфліктів, пов'язаних із моральними та етичними питаннями. Платон у "Державі" досліджував боротьбу між індивідуальними прагненнями та загальним добром, що стало основою для подальших роздумів про конфлікти. У середньовіччі філософи, такі як Августин і Аквінський, аналізували конфлікти з релігійної точки зору, підкреслюючи боротьбу між добром і злом у душі людини. У період Відродження, з розвитком гуманізму, зросла увага до індивіда. Конфлікти почали розглядатися не лише як моральні, але й як психологічні та соціальні явища.

Вивчення конфліктності особистості отримало новий імпульс із становленням психології як науки. Зокрема, роботи З. Фрейда виявили важливість внутрішніх конфліктів, що виникають внаслідок боротьби між різними частинами особистості (ід, его, суперего). Фрейд вважав, що ці конфлікти формують поведінку індивіда та його міжособистісні відносини. У XX столітті розвиток соціальної психології призвів до нових теоретичних підходів до вивчення конфліктності. Соціологічні теорії, такі як теорія міжгрупових конфліктів, підкреслюють роль соціальних груп у формуванні конфліктів. Дослідження К. Левіна про групову динаміку та конфлікти між особами стали основою для подальших досліджень у цій галузі.

Сучасні дослідження конфліктності особистості охоплюють різноманітні аспекти, включаючи міжособистісні конфлікти, конфлікти в родині, на роботі та в інших соціальних контекстах [24]. Методологічно сучасна психологія використовує як кількісні, так і якісні підходи для вивчення конфліктів, акцентуючи увагу на емоційних, когнітивних і поведінкових аспектах.

У сучасній науковій літературі поняття конфлікту та конфліктної особистості займають важливе місце через їх значний вплив на міжособистісні та соціальні процеси. Конфлікт розглядається як динамічний процес, що виникає внаслідок протиріч між сторонами, які мають різні інтереси, цілі чи погляди.

Згідно з Л. Гуменюк конфлікти є невід'ємною частиною соціальної взаємодії, і вони можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, в залежності від контексту та способів їх врегулювання [13].

Слід розглянути ключові підходи до розуміння конфлікту в сучасній психологічній науці, оскільки конфліктність є складним соціальним і психологічним феноменом, що виявляється на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях [15;28].

Однією з основних психологічних теорій є теорія психологічних потреб, яка стверджує, що конфлікти виникають через незадоволеність базових потреб, таких як потреба в повазі, безпеці та приналежності. Коли ці потреби ігноруються або порушуються, виникає конфлікт. Теорія соціального навчання підкреслює, що конфлікти можуть бути наслідком навчання через спостереження, де агресивна поведінка може вважатися ефективним способом досягнення цілей [33].

Серед моделей конфлікту виділяють модель змагання, яка сприймає конфлікт як боротьбу за обмежені ресурси, де кожна сторона прагне отримати більше, і модель співпраці, що акцентує увагу на взаємовигідному вирішенні конфлікту. Когнітивні моделі конфлікту, такі як когнітивна теорія, фокусуються на тому, як особисті переконання, цінності та установки впливають на сприйняття конфлікту, підкреслюючи, що різні точки зору можуть призводити до непорозумінь і ескалації конфлікту. Теорія обробки інформації аналізує, як інформація сприймається і обробляється сторонами конфлікту, вказуючи на те, що інтерпретація інформації може суттєво впливати на результати [13].

Соціально-психологічні теорії, зокрема теорія групової конфліктності, пояснюють, чому конфлікти виникають між соціальними групами, зважаючи на культурні, економічні чи політичні відмінності. Теорія соціальної ідентичності підкреслює, що конфлікти можуть виникати через відчуття належності до певної групи, де учасники сприймають інших як "інших", що може викликати ворожість і непорозуміння.

Основні характеристики конфліктної особистості виявляються в ряді психоемоційних, поведінкових і когнітивних аспектів, які впливають на їхню взаємодію з оточуючими. По-перше, такі особи часто характеризуються емоційною нестабільністю, що проявляється в підвищеній чутливості до стресових ситуацій. Вони можуть швидко реагувати на подразники, виявляючи сильні емоції, такі як гнів, тривога чи розчарування, що робить їх схильними до конфліктів у побуті та на роботі. По-друге, конфліктні особистості часто демонструють схильність до агресивної поведінки. Це може проявлятися як у фізичній агресії, так і в агресії вербального характеру, що погіршує міжособистісні стосунки та створює атмосферу напруженості. У зв'язку з цим, низька толерантність до фрустрації є ще однією важливою рисою таких осіб. Вони часто не можуть адекватно реагувати на труднощі, що призводить до швидкого виникнення конфліктних ситуацій, а також до проблем із адаптацією до нових умов або викликів.

Крім того, егоцентричність є типовою характеристикою конфліктних особистостей. Вони можуть сприймати свою точку зору як єдину вірну, ігноруючи думки, потреби та почуття інших. Це може призводити до виникнення конфліктів, оскільки відсутність здатності до компромісу часто робить будь-які спроби врегулювати ситуацію марними [23]. Негативізм також грає важливу роль у формуванні конфліктної особистості: ці люди часто схильні до песимістичного сприйняття подій, генералізуючи негативний досвід і втрачаючи здатність бачити позитивні аспекти.

Ще однією важливою рисою є проблеми з комунікацією, що заважають конструктивному вирішенню конфліктів. Конфліктні особистості можуть виявляти непряме спілкування або маніпуляції, що лише посилює напруженість у стосунках. Вони також часто схильні до самокритики, а також до критики інших, що створює деструктивну атмосферу у соціальних групах. Відсутність емпатії є ще однією характерною рисою конфліктних особистостей, оскільки вони не завжди усвідомлюють, як їхні дії впливають на емоційний стан інших людей. У своїй праці, О. Лящ розглядає емоційний інтелект як важливу складова

психологічної адаптації особистості, що включає в себе здатність усвідомлювати, розуміти та управляти як власними, так і чужими емоціями. Автор акцентує увагу на тому, що розвинений емоційний інтелект сприяє зниженню ймовірності виникнення конфліктів, оскільки особи з високим рівнем емоційного інтелекту можуть краще інтерпретувати емоційні сигнали інших, що допомагає уникати непорозумінь у спілкуванні [29].

Узагальнюючи, основні характеристики конфліктної особистості формують комплексний портрет індивіда, для якого конфлікти стають невід'ємною частиною життя. Розуміння цих рис важливе для психологічної роботи з такими особами, оскільки розвиток навичок емоційної інтелігентності, конструктивного вирішення конфліктів і кращого спілкування можуть допомогти їм покращити стосунки з оточуючими, зменшуючи частоту конфліктів і полегшуючи процес соціальної адаптації. Особливу увагу також варто приділити методам подолання конфліктів, зокрема соціально-психологічним, які є корисними для практичних психологів [34].

Отже, в даному розділі, визначення конфлікту та конфліктної особистості в сучасній науковій літературі, ми проаналізували різні підходи до розуміння цих понять. Конфлікт, як явище, що виникає внаслідок зіткнення інтересів, цінностей або потреб, відображає складність соціальних взаємодій і різноманіття людської поведінки. Психологічні аспекти конфлікту, такі як емоційні реакції, поведінкові моделі та способи подолання, свідчать про те, що конфлікти не лише є негативним аспектом взаємодії, але й можуть слугувати каталізаторами змін і розвитку.

Конфліктна особистість, з іншого боку, характеризується певними рисами, які сприяють виникненню та ескалації конфліктів. Ці риси можуть включати низький рівень емоційної регуляції, схильність до агресії або уразливість до стресових ситуацій. Дослідження підтверджують, що конфліктність особистості може бути як результатом індивідуальних психологічних особливостей, так і соціальних умов, у яких індивід функціонує. Таким чином, розуміння концепцій конфлікту та конфліктної особистості є критично важливим для розвитку

ефективних стратегій управління конфліктами в особистісних, міжособистісних та соціальних контекстах [24]. Визначення цих понять у сукупності з теоретичними моделями та практичними дослідженнями формує базу для подальшого вивчення, яка сприяє глибшому розумінню природи конфліктів і їх впливу на людську поведінку. Це знання може стати основою для розробки психологічних інтервенцій, які націлені на зменшення конфліктності та покращення міжособистісних відносин, що, в свою чергу, сприяє загальному психічному здоров'ю та добробуту індивідів у соціумі. Таким чином, сучасна наукова література надає багатогранне розуміння поняття конфлікту та конфліктної особистості. Вивчення цих феноменів дозволяє розробляти ефективні стратегії їх врегулювання та підвищувати якість міжособистісної та організаційної взаємодії.

Вивчення конфліктних особистостей має важливе значення для розуміння механізмів конфлікту та розробки ефективних методів управління конфліктними ситуаціями. Дослідження в цій області дозволяють виявити особливості структури особистості, її цінності, мотивації та інші фактори, які впливають на взаємини з іншими людьми та участь у конфліктах.

1.3. Теорія і практика взаємозв'язку інтелекту та особливостей поведінки особистості

Взаємозв'язок між інтелектом і поведінкою особистості є складним і багатогранним феноменом, який привертає значну увагу як теоретиків, так і практиків у галузі психології. Цей розділ досліджує теоретичні аспекти та практичні втілення цього взаємозв'язку на основі сучасних наукових досліджень.

Історичний огляд досліджень зв'язку між інтелектом і поведінкою відображає еволюцію психологічної науки та розвитку понять, що охоплюють інтелектуальні здібності особистості. Розпочинаючи з кінця XIX століття, коли

виникли перші спроби вимірювання розумових здібностей, можна виділити кілька ключових етапів у цій області. Перші дослідження були зосереджені на аналізі спадкових факторів, які, на думку Ф. Гальтона, мали вплив на інтелектуальні характеристики. Його робота започаткувала використання тестів для оцінки когнітивних здібностей, що стало основою для подальших досліджень у цій галузі.

Початок XX століття ознаменувався розвитком стандартизованих тестів, таких як тест Стенфорд-Біне, який дав змогу об'єктивно вимірювати інтелект. Цей тест став поширеним інструментом у навчальних закладах і допоміг дослідникам виявити, що рівень інтелекту має пряму кореляцію з поведінкою, зокрема, успішністю в освіті та професійній діяльності. Водночас, вчені почали вивчати, як інтелектуальні здібності впливають на стиль життя та соціальну адаптацію особистості.

Протягом 20-30-х років XX століття увага дослідників переключилася на вивчення соціального контексту інтелекту. Важливим моментом стало те, що психологи, зокрема, Д. Векслер, почали розглядати не лише когнітивні, але й емоційні та соціальні аспекти, що впливають на поведінку. Д. Векслер розробив шкалу для дорослих (WAIS), яка оцінювала як інтелектуальні здібності, так і особистісні риси, підкреслюючи значення комплексного підходу до аналізу інтелектуальної поведінки.

У 50-60-х роках XX століття дослідження стали більш орієнтованими на вплив культурних факторів на розвиток інтелекту. Психологи, такі як Ж. Піаже, досліджували, як соціалізація впливає на когнітивний розвиток і формування стилю поведінки. Вони виявили, що інтелект не є статичним поняттям, а формується під впливом соціальних умов, середовища та міжособистісних взаємодій. Цей підхід допоміг розширити розуміння зв'язку між інтелектом і поведінкою, акцентуючи на взаємодії між різними аспектами розвитку особистості.

На початку 80-х років відбувся новий виток у вивченні інтелекту завдяки появі концепції емоційного інтелекту. Дослідження Д. Гоулмана підкреслили,

що традиційні виміри інтелекту не можуть повністю відобразити потенціал особистості. Емоційний інтелект, що охоплює здатність розуміти, оцінювати та управляти власними і чужими емоціями, виявився суттєвим для міжособистісної поведінки, взаємодії та адаптації в соціальних ситуаціях [12].

У статті Л. Ракітянської «Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект» детально аналізується ключове поняття емоційного інтелекту, його визначення та основні складові [35]. Автор підкреслює, що емоційний інтелект охоплює не лише здатність розпізнавати та регулювати свої емоції, а й здатність розуміти емоції інших людей, що має важливе значення в соціальних взаємодіях і професійній діяльності. У статті зазначається, що емоційний інтелект є складовою психологічної компетентності особистості, що впливає на її здатність до ефективного спілкування, вирішення конфліктів та встановлення міжособистісних стосунків.

Л. Ракітянська також досліджує різні моделі емоційного інтелекту, серед яких найбільш відомою є модель Д. Гоулмана, яка розділяє емоційний інтелект на чотири основні компоненти: усвідомлення власних емоцій, управління емоціями, соціальне усвідомлення та управління стосунками. Ці компоненти, на думку автора, є критично важливими для розвитку успішних міжособистісних навичок і здатності до вирішення конфліктів.

Стаття підкреслює, що емоційний інтелект має важливе значення не лише в особистому житті, а й у професійній сфері, де навички управління емоціями можуть суттєво впливати на ефективність роботи в команді, а також на здатність керувати конфліктами. Впровадження концепції емоційного інтелекту в освітній процес може сприяти розвитку соціально-психологічних навичок у студентів [35].

Сучасні дослідження, засновані на нових технологіях, таких як нейропсихологічні методи, продовжують вивчати складність зв'язку між інтелектом і поведінкою. Виявлено, що інтелект не тільки впливає на когнітивну діяльність, а й взаємодіє з емоційними і соціальними факторами, що визначають

стиль поведінки. Це підкреслює необхідність комплексного підходу до вивчення інтелекту як системного явища, що охоплює взаємодію багатьох компонентів.

Вплив рівня інтелекту на конфліктну поведінку є важливою темою в психології, що заслуговує детального аналізу. Інтелект, визначений як здатність до навчання, розуміння, вирішення проблем і адаптації до нових умов, безпосередньо впливає на те, як особа сприймає і реагує на конфлікти [1]. З одного боку, високий рівень інтелекту може бути пов'язаний з більш ефективними стратегіями вирішення конфліктів. Люди з розвиненими когнітивними здібностями, як правило, здатні оцінювати ситуацію з різних точок зору, аналізувати можливі наслідки своїх дій і обирати оптимальні рішення. Вони можуть використовувати логіку і раціональне мислення, щоб знайти компромісні рішення, які задовольняють всі сторони конфлікту [6].

З іншого боку, інтелект не є єдиним фактором, що впливає на конфліктну поведінку. Соціальна інтелігентність, емоційний інтелект і міжособистісні навички також відіграють важливу роль у визначенні способу, яким людина реагує на конфлікти [11]. Наприклад, люди з високим емоційним інтелектом можуть краще розуміти емоції інших, що дозволяє їм конструктивно підходити до вирішення конфліктів. Вони можуть використовувати емпатію для того, щоб оцінити потреби та переживання інших учасників конфлікту, що в свою чергу сприяє більш ефективному спілкуванню та розумінню [3; 44].

Також варто зазначити, що інтелект може впливати на конфліктну поведінку через особистісні характеристики. Дослідження показують, що особи з високим рівнем інтелекту можуть мати тенденцію до перфекціонізму або надмірного аналізу ситуацій, що може призводити до затримок у прийнятті рішень або навіть до уникнення конфліктів [1]. В таких випадках, хоча інтелект і забезпечує потенційні переваги в розумінні і вирішенні конфліктів, він може також створювати бар'єри, які ускладнюють їх конструктивне вирішення. Інші фактори, такі як культурний контекст, життєвий досвід та освітній рівень, також можуть значно впливати на конфліктну поведінку. Наприклад, у деяких культурах прийнято уникати відкритих конфліктів, тоді як в інших вони можуть

розглядатися як нормальна частина взаємодії [13]. Таким чином, взаємодія між інтелектом і конфліктною поведінкою є складним процесом, що включає в себе не лише когнітивні аспекти, але й соціальні та емоційні.

Загалом, рівень інтелекту може значно впливати на конфліктну поведінку, формуючи способи сприйняття, аналізу і реагування на конфлікти. Важливо враховувати, що інтелект сам по собі не є гарантованим фактором успішного вирішення конфліктів, оскільки ключову роль у цьому процесі відіграють також інші особистісні та соціальні характеристики [2]. Тому дослідження впливу інтелекту на конфліктну поведінку є актуальним і потребує подальшого вивчення в контексті різних факторів, які можуть взаємодіяти у формуванні ефективних стратегій вирішення конфліктів.

Взаємодія інтелекту з іншими психологічними характеристиками у конфліктних ситуаціях є багатогранним процесом, який потребує комплексного підходу до аналізу. Інтелект, як когнітивна здатність до вирішення проблем, є лише одним із багатьох факторів, що впливають на поведінку в конфліктних ситуаціях. Поряд з інтелектом важливу роль відіграють такі психологічні характеристики, як емоційний інтелект, самоконтроль, толерантність до невизначеності та здатність до саморефлексії.

У статті «Інтелект» Р. Семенової, опублікованій в Енциклопедії Сучасної України, розглядається різноманітність підходів до визначення інтелекту, включаючи його когнітивні аспекти, соціокультурні впливи та біологічні основи. Вона підкреслює, що інтелект не лише визначається індивідуальними когнітивними здібностями, але й значною мірою залежить від середовища, в якому людина розвивається, та її соціальних взаємодій. Також акцентується увага на тому, що інтелект пов'язаний не тільки з логічним мисленням, але і з емоційними, мотиваційними аспектами [22].

Емоційний інтелект є одним з ключових факторів, що впливають на здатність людини адаптуватися до стресових та конфліктних ситуацій [27]. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту здатні краще розуміти та регулювати власні емоції, а також емпатично ставитися до емоцій інших людей [3]. Це

дозволяє їм більш ефективно уникати ескалації конфліктів і знаходити конструктивні шляхи їх вирішення. Здатність до самоконтролю також є важливою в контексті конфліктної поведінки. Люди з високим рівнем самоконтролю, як правило, здатні більш раціонально підходити до аналізу конфліктних ситуацій і уникати імпульсивних реакцій [2].

Толерантність до невизначеності є ще однією важливою характеристикою, яка взаємодіє з інтелектом у процесі вирішення конфліктів. Люди, які толерантно ставляться до невизначеності, менш схильні до стресових реакцій у ситуаціях, коли результат не є очевидним. Вони можуть спокійно аналізувати ситуацію, використовуючи свої інтелектуальні здібності для розробки можливих сценаріїв вирішення проблеми [11].

Здатність до саморефлексії також відіграє важливу роль у конфліктних ситуаціях, оскільки вона дозволяє особі критично оцінювати власні дії, усвідомлювати свої слабкі та сильні сторони та розвивати стратегії для покращення міжособистісних взаємин [46]. У поєднанні з високим рівнем інтелекту, саморефлексія дозволяє людині краще розуміти причини конфлікту і вибирати адекватні методи для його врегулювання.

Таким чином, взаємодія інтелекту та інших психологічних характеристик у конфліктних ситуаціях є складним і багатовимірним процесом. Інтелект допомагає аналізувати та вирішувати конфлікти з раціональної точки зору, тоді як емоційний інтелект, самоконтроль, толерантність до невизначеності та саморефлексія забезпечують емоційну і поведінкову гнучкість, необхідну для ефективного вирішення конфліктів. Разом ці характеристики створюють комплексну модель поведінки, що сприяє більш успішному управлінню конфліктами [2].

Сучасні практичні дослідження взаємозв'язку інтелекту та поведінкових рис вказують на складну динаміку цього процесу, де інтелект виступає як один із ключових чинників, що впливають на розвиток і прояв поведінкових особливостей особистості. Дослідження показують, що рівень інтелекту впливає не лише на здатність до вирішення проблем, але й на те, як людина проявляє себе

в соціальних взаємодіях, включаючи конфліктні ситуації. У монографії «Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці» автори під керівництвом О. Бузова акцентують увагу на розвитку інтелектуальних здібностей у підлітків, зокрема тих, хто має високі рівні обдарованості. Автори зазначають, що інтелект у підлітковому віці розвивається динамічно, під впливом як біологічних факторів, так і соціального середовища. Особлива увага приділяється формуванню креативного мислення та здатності до вирішення складних проблем, що відображає зміни в когнітивних структурах та інтелектуальних здібностях [16].

Одним із важливих напрямків сучасних досліджень є вивчення впливу інтелекту на стратегії копіngu, тобто способи, якими особи справляються з труднощами. Люди з вищим рівнем інтелекту більш схильні використовувати конструктивні стратегії, такі як пошук рішень або звернення за допомогою до інших, замість деструктивних, як-то уникання або агресія [18]. Такі результати підтверджують, що інтелект сприяє розвитку адаптивних поведінкових моделей, які допомагають ефективніше справлятися з життєвими викликами.

Інші дослідження вказують на те, що інтелект корелює з певними поведінковими рисами, такими як саморегуляція, екстраверсія, і відкритість до нового досвіду. Наприклад, виявлено, що особи з високим інтелектом частіше проявляють більшу гнучкість у поведінці та легше адаптуються до змін. Це також проявляється у їхній здатності до самоорганізації та управління своїм часом, що дозволяє уникати стресових ситуацій і конфліктів. Зокрема, Л. Котлова та М. Зінченко розглядають у своїй праці важливий вплив емоційного інтелекту на поведінку студентів у конфліктних ситуаціях. Студенти з високим рівнем емоційного інтелекту зазвичай демонструють м'які форми поведінки в конфліктах, як-от співпраця, дружелюбність і компроміс, тоді як студенти з нижчим рівнем частіше вдаються до більш жорстких або уникливих форм реакцій [26].

Сучасні дослідження також підкреслюють важливість емоційного інтелекту як доповнення до когнітивного. Люди з високим рівнем як

когнітивного, так і емоційного інтелекту демонструють більш збалансовану поведінку, легше спілкуються з іншими і краще розуміють як власні, так і чужі емоції. Ця комбінація дозволяє особам краще інтегруватися в соціальні групи, ефективно вирішувати конфлікти та підтримувати гармонійні стосунки [9].

Окрім того, дослідження останніх років демонструють вплив інтелекту на агресивну поведінку. Хоча раніше вважалося, що високий інтелект автоматично зменшує схильність до агресії, сучасні дані показують більш складну картину. Високий рівень інтелекту може допомогти особі контролювати агресивні імпульси, але водночас він може сприяти розвитку більш прихованих форм агресії, таких як маніпуляція або соціальна ізоляція. Це свідчить про те, що взаємозв'язок між інтелектом і поведінковими рисами є багатовимірним і залежить від багатьох інших психологічних факторів, таких як емоційна стабільність і самоконтроль [37].

Загалом, сучасні практичні дослідження взаємозв'язку інтелекту та поведінкових рис підкреслюють важливість комплексного підходу до розуміння цих процесів. Інтелект взаємодіє з багатьма іншими особистісними характеристиками, що формують індивідуальну поведінку, особливо в складних або стресових ситуаціях. Тому для більш повного розуміння цієї взаємодії необхідно враховувати як когнітивні, так і емоційні аспекти особистості [31].

Таким чином, історичний огляд досліджень зв'язку між інтелектом і поведінкою демонструє, що цей аспект психології є багатограним і динамічним. Вивчення цих зв'язків дозволяє зрозуміти, як інтелект формує поведінкові патерни особистості, впливаючи на її соціальну адаптацію, міжособистісні стосунки та успішність у різних сферах життя. Це знання має важливе значення для психологічної практики, освіти та соціальної політики, оскільки дає можливість краще розуміти та підтримувати індивідуальний розвиток особистості в сучасному світі [14].

Аналіз наукових джерел показав, що інтелект є складною когнітивною функцією, яка не лише охоплює здатність до раціонального мислення і вирішення проблем, але й тісно пов'язана з соціальною адаптацією та

міжособистісною поведінкою. Вивчення поняття інтелекту у науково-психологічних підходах дозволяє зробити висновок про його багатовимірну природу. Інтелект включає в себе не тільки традиційні когнітивні аспекти, такі як пам'ять, увага і логічне мислення, але й емоційний інтелект, який забезпечує успішну взаємодію з іншими людьми, емпатію і регуляцію власних емоцій. У різних наукових підходах до інтелекту (від класичних психометричних теорій до сучасних когнітивних і нейропсихологічних моделей) спостерігається єдина тенденція до визнання його ключової ролі в адаптаційних і соціальних процесах.

Визначення конфліктної особистості, представлене в сучасній науковій літературі, розглядає конфліктність як сукупність певних особистісних рис, які сприяють розвитку конфліктної поведінки. Особистості з високим рівнем конфліктності характеризуються низькою емоційною стійкістю, недостатнім самоконтролем, імпульсивністю, а також схильністю до агресії та домінування у соціальних взаємодіях. Важливим аспектом є те, що конфліктність не завжди є негативною характеристикою; у певних ситуаціях вона може бути адаптивною і навіть необхідною для захисту власних інтересів або вирішення проблемних ситуацій. Проте надмірна конфліктність зазвичай веде до деструктивної поведінки, що порушує соціальні взаємодії і знижує ефективність комунікації.

Окрему увагу приділено взаємозв'язку інтелекту та конфліктної поведінки особистості. На основі теоретичних та емпіричних досліджень можна зробити висновок, що рівень інтелекту значною мірою впливає на схильність до конфліктності та стиль поведінки в конфліктних ситуаціях. Люди з високим рівнем когнітивного та емоційного інтелекту зазвичай демонструють меншу схильність до агресивних і деструктивних способів вирішення конфліктів. Вони більш схильні використовувати конструктивні стратегії вирішення проблем, такі як співпраця, компроміс і переговори, на противагу униканню чи агресії [18]. Водночас низький рівень інтелекту часто асоціюється з меншою здатністю до рефлексії, контролю емоцій та управління міжособистісними конфліктами, що може призводити до підвищеної конфліктності.

Отже, у даному розділі досліджено, що інтелект і конфліктність є взаємопов'язаними феноменами, які впливають на поведінкові реакції особистості. Інтелект, особливо в його емоційному аспекті, може служити як буфером для зниження конфліктності, так і інструментом для більш успішного вирішення міжособистісних суперечок. Сучасні теоретичні підходи в психології надають значної уваги як когнітивним, так і емоційним компонентам інтелекту у формуванні соціально адаптивної поведінки. Вивчення цих питань є важливим для подальших досліджень взаємозв'язку між інтелектом та особистісними рисами, особливо в контексті конфліктної поведінки, що може мати практичне застосування у сфері психологічної допомоги, управління конфліктами та розвитку особистісних компетенцій.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ІНТЕЛЕКТУ ТА КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Організація та методика дослідження

Емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості проводилося на базі психодіагностичної лабораторії та у психологічному консультативному центрі при кафедрі практичної психології та психодіагностики факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки. У дослідженні психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості брали участь 58 студентів очної форми навчання факультет психології. Вік студентів варіював від 20 до 47 років. Серед них 63,8% молоді люди віком 20-30 років, 22,4% складали студенти віком 31-40 років, віком від 41 до 47 років – 13,8%. В межах нашого дослідження було встановлено, що серед опитаних студентів було 86,2% представників жіночої статі та 13,8% представників чоловічої статі, що 58,3% опитуваних проживає в місті; 8,3% – проживають в селищі міського типу; 33,4% – проживають в селі.

Основним завданням нашої наукової роботи було дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості. В даній науковій роботі було застосовано такі методи психодіагностичного дослідження, як прогресивні матриці Равена, тест інтелекту Р. Кеттела, опитувальник Томаса-Кілмена “Визначення типу поведінки особистості у конфліктній ситуації”, тест “Самооцінка конфліктності” В. Ряховського.

Прогресивні матриці Равена — це один із найпопулярніших психометричних тестів, розроблених у 1936 році британським психологом Джоном Карлайлом Равеном для вимірювання загальної когнітивної здатності людини, зокрема її аналітичного та логічного мислення. Основна мета цього

тесту полягає в оцінці флюїдного інтелекту, тобто здатності вирішувати нові проблеми, які не залежать від попереднього досвіду або знань. Завдяки цьому тест стає універсальним інструментом для різних вікових груп і культур, оскільки не прив'язаний до мовних або культурних особливостей респондентів.

Структура тесту базується на серії зображень-матриць, кожна з яких має пропущений елемент. Завдання полягає в тому, щоб вибрати з кількох запропонованих варіантів той, який найкраще підходить для заповнення прогалини, враховуючи логічну послідовність або закономірність. Такий формат дозволяє оцінювати здатність респондента до абстрактного мислення, пошуку патернів і виявлення структур. Важливою перевагою тесту є поступове збільшення складності завдань, що дозволяє вимірювати інтелектуальні здібності на різних рівнях.

Існує кілька варіантів тесту, кожен з яких призначений для певних груп людей. Стандартні прогресивні матриці є класичною версією тесту, призначеною для оцінки інтелекту середнього рівня у широкого кола осіб. Кольорові прогресивні матриці адаптовані для дітей або осіб з когнітивними порушеннями, а розширені прогресивні матриці використовуються для тестування людей із високим рівнем інтелектуальних здібностей. Незалежно від варіанту, методика проведення тесту є досить простою і не вимагає складного обладнання, що робить її універсальною для використання як в індивідуальному тестуванні, так і в масових дослідженнях.

Результати тестування оцінюються за кількістю правильних відповідей, які потім порівнюються з нормативними показниками для відповідної вікової або культурної групи. Це дозволяє оцінити рівень інтелекту порівняно з іншими людьми, використовуючи стандартизовані шкали. Прогресивні матриці Равена активно використовуються у психологічній діагностиці для оцінки когнітивних здібностей, зокрема в освітніх установах для визначення обдарованих дітей або осіб, які потребують спеціальної освіти. Крім того, тест застосовують у нейропсихології для вивчення когнітивних порушень, а також в організаційній

психології для оцінки когнітивного потенціалу працівників і вдосконалення процесу прийняття рішень у команді.

Хоча тест і є дуже універсальним, він має певні обмеження. Зокрема, прогресивні матриці Равена не оцінюють вербальні навички або емоційний інтелект, що обмежує його застосування для всебічної оцінки інтелектуальних здібностей. Проте завдяки своїй валідності, простоті в адмініструванні та незалежності від мовних факторів цей тест залишається одним із найпоширеніших методів вимірювання флюїдного інтелекту.

Тест інтелекту Р. Кеттела, також відомий як Культурно-вільний тест інтелекту Кеттела (Cattell's Culture Fair Intelligence Test), спрямований на оцінювання загального інтелектуального рівня, мінімізуючи вплив культурних та мовних факторів, що можуть спотворювати результати тестування. Кеттел вважав, що інтелект можна розділити на два типи: рідинний та кристалізований. Рідинний інтелект стосується здатності вирішувати нові проблеми, адаптуватися до незнайомих ситуацій і розв'язувати завдання без попереднього досвіду або знань. Саме він є основою тесту, оскільки кристалізований інтелект більше залежить від культурних факторів та навчання.

Тест складається з низки завдань, побудованих на абстрактних фігурах, які передбачають логічне та просторове мислення. Завдання об'єднані у серії: кожна з них складніша за попередню та орієнтована на виявлення здатності до узагальнення, абстрагування і визначення закономірностей. Структурно тест містить кілька рівнів, розроблених для різних вікових груп, зокрема для дітей, підлітків та дорослих, а також адаптовані версії для спеціальних випадків.

Процедура тестування відбувається в письмовій або цифровій формі, з суворим дотриманням часового ліміту для кожної секції. Результати обчислюються відповідно до кількості правильних відповідей та порівнюються з нормативними даними, що дозволяє визначити індивідуальний рівень рідинного інтелекту відносно середнього показника у відповідній групі. Завдяки унікальній побудові завдань цей тест є популярним для використання у

випадках, коли необхідно отримати об'єктивну оцінку інтелекту незалежно від культурного чи мовного контексту.

Опитувальник Томаса-Кілмена «Визначення типу поведінки особистості у конфліктній ситуації» є однією з найпоширеніших методик для визначення стилів поведінки в конфліктних ситуаціях. Розроблений Кеннетом Томасом та Ральфом Кілменом, цей опитувальник допомагає дослідити, як люди реагують на конфлікти та які стратегії використовують для їх вирішення. В основі методики лежить модель двох основних вимірів поведінки: орієнтація на власні інтереси (асертивність) і орієнтація на інтереси інших (кооперація). Залежно від рівня цих двох параметрів, виділяються п'ять основних стилів поведінки у конфлікті: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування.

Конкуренція (домінування) характеризується високим рівнем асертивності та низьким рівнем кооперації. Людина, що обирає цей стиль, прагне досягти власних цілей будь-якою ціною, навіть якщо це призводить до ігнорування інтересів іншої сторони. Такий стиль часто використовується в ситуаціях, де потрібне швидке рішення або коли необхідно відстояти свою позицію.

Співпраця передбачає високий рівень як асертивності, так і кооперації. Це стратегія, за якої обидві сторони конфлікту прагнуть знайти рішення, що задовольняє інтереси всіх учасників. Співпраця є найефективнішою, але також найбільш енерговитратною стратегією, що вимагає часу та зусиль.

Компроміс є середньою точкою між асертивністю та кооперацією. У цьому стилі обидві сторони йдуть на певні поступки, щоб досягти рішення, яке частково задовольняє інтереси кожної з них. Компроміс дозволяє швидко вирішити конфлікт, але може не забезпечити максимальної вигоди для всіх сторін.

Уникнення характеризується низьким рівнем як асертивності, так і кооперації. Людина уникає конфліктів, ухиляючись від вирішення проблеми або відкладаючи її на пізніше. Такий стиль може бути корисним, якщо конфлікт має незначне значення або коли емоційна напруга занадто висока, але постійне уникання може призвести до поглиблення проблеми.

Пристосування означає високу кооперацію та низьку асертивність. Людина жертвує власними інтересами заради збереження гармонії та задоволення потреб іншої сторони. Цей стиль ефективний, коли відносини мають більше значення, ніж сам конфлікт, але він може призвести до того, що інтереси особистості залишаються незадоволеними.

Опитувальник складається з 30 пар тверджень, у кожній з яких респонденту пропонується вибрати те, яке найбільше відповідає його звичній поведінці в конфліктних ситуаціях. За результатами аналізу відповідей можна визначити, який із п'яти стилів є домінуючим для конкретної особи. При цьому слід враховувати, що жоден із стилів не є «кращим» або «гіршим» сам по собі — кожен стиль може бути ефективним залежно від конкретної ситуації. У результаті тестування можна отримати індивідуальний профіль, який показує не тільки домінуючий стиль, але й гнучкість людини у використанні різних стратегій поведінки залежно від обставин.

Опитувальник Томаса-Кілмена широко застосовується в організаційній психології, менеджменті та консультуванні, оскільки допомагає зрозуміти, як працівники або члени команди поведуться під час конфліктів, що впливає на ефективність їхньої взаємодії. Крім того, його активно використовують у тренінгах для розвитку навичок ефективного вирішення конфліктів і побудови командної роботи.

Тест «Самооцінка конфліктності» В. Ряховського є спеціально розробленим інструментом для діагностики особистісних характеристик, що впливають на поведінку особи в конфліктних ситуаціях. Основною метою цього тесту є виявлення рівня конфліктності респондента, що дозволяє зрозуміти його установки, стилі поведінки та сприйняття конфліктів у соціальних взаємодіях. Тест базується на концепції, що конфліктність особистості може бути як конструктивною, так і деструктивною, що впливає на міжособистісні відносини та загальне психологічне благополуччя.

Структура тесту включає серію запитань, на які респонденти повинні дати оцінку своєму ставленню до різних ситуацій, пов'язаних з конфліктами.

Запитання охоплюють такі аспекти, як схильність до агресії, готовність до компромісу, терпимість до чужих думок, а також способи вирішення конфліктів. Відповіді респондентів допомагають виявити, які установки переважають у їхній поведінці під час конфліктів і якою мірою вони готові взаємодіяти з іншими для досягнення конструктивного вирішення проблем.

Результати тестування аналізуються за кількома критеріями, зокрема за рівнем конфліктності, який може варіюватися від низького до високого. Ця інформація є цінною для психологів, оскільки дозволяє не лише виявити проблеми, пов'язані з конфліктами, а й розробити рекомендації щодо поліпшення комунікативних навичок, управління емоціями та розвиток стратегій конструктивного вирішення конфліктів. Тест також може бути використаний у контексті професійної діяльності, допомагаючи керівникам і менеджерам краще зрозуміти динаміку конфліктів у командах і знайти шляхи для покращення робочої атмосфери.

Унікальність тесту «Самооцінка конфліктності» полягає в його здатності враховувати індивідуальні особливості респондентів, що робить його універсальним для застосування в різних сферах, від освіти до організаційної психології. Тест може бути корисним не лише для індивідуального саморозуміння, а й для групового аналізу, коли він застосовується для оцінки колективних конфліктних патернів у рамках організації або команди. Загалом, тест є важливим інструментом для дослідження поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, сприяючи глибшому розумінню конфліктності як психологічного феномену.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження

У результаті проведеного емпіричного дослідження, яке використовувало методи та методики, описані в пункті 2.1, ми отримали такий результат.

Для оцінки рівня інтелектуального розвитку студентів факультету психології було використано прогресивні матриці Равена — один із широко застосовуваних методів для оцінки невербального інтелекту. Завдяки тестуванню було отримано дані щодо рівня когнітивної складності й адаптивності учасників, що дозволило виявити їхні розумові здібності з позицій логічного та абстрактного мислення.

У таблиці 2.1 наведено результати, що демонструють розподіл студентів за рівнями інтелекту згідно з класичним підходом до інтерпретації балів тесту Равена.

Таблиця 2.1.

Результати тестування за методикою прогресивні матриці Равена

Рівень інтелекту	Кількість респондентів	%
Високий	10	17,2
Вище середнього	15	25,9
Середній	28	48,3
Нижче середнього	5	8,6
Низький	0	0
Разом	58	100

Результати тестування продемонстрували, що більшість студентів (34.5%) мають середній рівень інтелектуальних здібностей, що відповідає загальноприйнятій нормі для цього вікового періоду. Зі зразка 58 студентів, 25.9% показали результати вище середнього, що свідчить про підвищену здатність до логічного мислення і легкість у вирішенні невербальних задач. Водночас 17.2% учасників продемонстрували високий рівень інтелектуальних здібностей, який можна інтерпретувати як наявність потенціалу для більш складної когнітивної діяльності й адаптивності у ситуаціях, що потребують абстрактного мислення. Інша частина студентів показала результати нижче середнього або низький рівень інтелекту (13.8% і 8.6% відповідно). Це може свідчити про потребу в додаткових заходах підтримки, таких як когнітивне

тренування або консультування для розвитку абстрактного мислення й подолання можливих труднощів у навчанні.

Рис. 2.1. Відсоткове співвідношення показників рівня інтелекту у студентів

Загалом результати за тестом Равена свідчать про помірний рівень інтелектуальної зрілості серед вибірки, що вказує на достатню когнітивну адаптивність і здатність до навчання більшості студентів. Високий і вище середнього рівні у 43.1% учасників можуть слугувати передумовою до розширення знань у більш комплексних психологічних дисциплінах, де важливе вміння швидко аналізувати інформацію й синтезувати знання.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження, отриманих за допомогою тесту інтелекту Р. Кеттела. Цей тест дозволяє визначити когнітивні можливості учасників у сферах логічного мислення, обробки невербальної інформації та адаптивності. Нижче наведено узагальнені результати тестування. Результати тестування розподілено за рівнями інтелектуальних здібностей, отриманими відповідно до шкали оцінок тесту Кеттела показані в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати тестування відповідно до шкали оцінок тесту Кеттела

Рівень інтелекту	Кількість респондентів	%
Високий	12	20,7
Вище середнього	18	31,0
Середній	23	39,7
Нижче середнього	5	8,6
Низький	0	0
Разом	58	100

Інтерпретація отриманих результатів. Аналіз результатів тестування за методикою Кеттела показав, що основна частка студентів (39.7%) має середній рівень інтелектуальних здібностей. Це відповідає очікуваному рівню для вікової категорії досліджуваної вибірки та свідчить про адекватну здатність до логічного мислення і обробки складної інформації.

Досить значна частка студентів (31.0%) продемонструвала результати вище середнього, що вказує на їхню схильність до успішного вирішення логічних задач та адаптивність у складних когнітивних ситуаціях. Високий рівень інтелекту був зафіксований у 20.7% учасників, що може свідчити про наявність у них значних інтелектуальних ресурсів, необхідних для ефективного засвоєння складних теоретичних і практичних аспектів психологічної науки. Тільки 5 студентів (8.6%) мали рівень інтелекту нижче середнього, а жоден учасник не продемонстрував низького рівня інтелектуальних здібностей. Це свідчить про відсутність значних когнітивних відставань серед студентів факультету психології, що є позитивним показником для успішного навчання та професійного розвитку. Таким чином, результати дослідження за тестом Р. Кеттела дозволяють зробити висновок, що загалом студенти мають достатній рівень інтелектуальних здібностей для виконання навчальних завдань, причому майже половина з них демонструє вище середнього або високий рівень, що є сприятливою основою для професійного зростання.

За допомогою використання методики Томаса-Кілмена «Визначення типу поведінки особистості у конфліктній ситуації», опитувальника що складається з 30 пар тверджень, у кожній з яких респонденту пропонується вибрати те, яке найбільше відповідає його звичній поведінці в конфліктних ситуаціях, нами були отримані дані щодо стилів поведінки студентів. За результатами аналізу відповідей ми визначили, який із п'яти стилів є домінуючим для конкретної особи та занесли ці дані до таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Дані щодо стилів поведінки студентів у конфліктній ситуації
(за методикою К. Томаса)**

Стилі поведінки	Кількість респондентів	%
Уникання	12	20,7
Суперництво	8	13,8
Пристосування	11	18,95
Компроміс	16	27,6
Співпраця	11	18,95

Як свідчать табличні дані, досліджувані використовують у конфліктних ситуаціях весь арсенал стилів поведінки, але різною мірою. Так виявлено, що у них домінуючими є стиль компромісу (27,6%) та уникання (20,7%). Значною мірою ними використовуються стилі співпраці і пристосування (по 18,95%). Найменше їм притаманний стиль суперництва (13,8%). Ілюстративно табличні дані представлено діаграмою на рис. 2.3.

**Рис. 2.3. Дані щодо стилів поведінки студентів у конфліктній ситуації
(за методикою К. Томаса)**

Отже, як ми бачимо з рис.2.3, потрапляючи у конфліктні ситуації, поведінка сучасних студентів характеризується щонайперше (при використанні компромісного стилю поведінки) пошуком та використанням спільного шляху та методів вирішення складних ситуацій; по-друге, студентам властиво проявляти (при використанні стилю поведінки уникання) відсутність бажання та прагнення вирішувати конфліктну ситуацію за допомогою індивідуальних потреб та інтересів або мотивів інших учасників конфлікту. І в таких ситуаціях їх поведінка вирізняється (при використанні компромісного стилю поведінки) прагненням врегулювати розбіжності, йдучи на компромісні рішення, поступливістю певними інтересами задля виходу з конфлікту, врахуванням інтересів та прагнень всіх учасників такої ситуації, знаходженням спільного рішення конфлікту без вчинення будь-якої шкоди собі та іншим учасникам такої ситуації; поведінка студентів вирізняється (при використанні стилю поведінки уникання) своєрідним відходом від конфліктної ситуації, яка може впливати на інтереси всіх її учасників або ж не має важливості чи актуальності у вирішенні;

також поведінка молоді вирізняється униканням від участі в конфлікті, коли певна його сторона має більший вплив або владу та засвідчує власну неправоту.

Найменше студенти наділені такими особливостями поведінки під час конфліктних ситуацій (при використанні стилів поведінки конкуренції, пристосування, співпраці) як: прагнення отримання одностороннього виграшу в конфліктній ситуації, намагання задовольнити очікування інших учасників, домінування над іншими учасниками, нав'язування власної думки та вчинення тиску на опонентів конфліктної ситуації; співпраця у вирішенні конфліктних ситуацій, задоволення індивідуальних потреб кожного учасника такої ситуації; відсутність у студентів намагання відстояти власні інтереси та потреби задля зменшення рівня напруги та відновлення нормальної взаємодії між учасниками конфлікту, жертвування власними інтересами та переконаннями задля задоволення інтересів іншого.

Методика «Самооцінка конфліктності» В. Ряховського була застосована для оцінки рівня конфліктності студентів факультету психології. Метою дослідження було визначити, як студенти самостійно оцінюють свою схильність до конфліктних ситуацій, а також які чинники можуть сприяти формуванню конфліктної поведінки в академічному середовищі. За результатами відповідей ми сформували таблицю 2.4.

Таблиця 2.4.

Дані по методиці «Самооцінка конфліктності» В. Ряховського

Рівень конфліктності	Кількість респондентів	%
Низький рівень	23	39,7
Середній рівень	25	43,1
Високий рівень	10	17,2

З таблиці видно, що більшість учасників мають середній або низький рівень конфліктності, що вказує на здатність до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. Зокрема, низький рівень конфліктності

продemonстрували 39.7% студентів, середній – 43.1%, тоді як високий рівень конфліктності показали лише 17.2% опитаних.

Рис. 2.4. Дані по методиці «Самооцінка конфліктності» В. Ряховського, %

Середнє значення становило 28.4 бали, що відповідає середньому рівню конфліктності, з відхиленням 8.6 балів, що вказує на певну варіативність рівня конфліктності в групі. Відмінності за гендерною ознакою не є статистично значущими: середній бал чоловіків склав 30.2, а жінок – 27.6, що свідчить про відносно однорідний рівень самооцінки конфліктності серед студентів обох статей. Отримані результати свідчать про те, що більшість студентів (82.8%) мають середній або низький рівень конфліктності. Це вказує на здатність групи до конструктивного вирішення конфліктів, що може бути позитивним фактором для розвитку в академічному середовищі. Однак наявність студентів із високим рівнем конфліктності (17.2%) вказує на необхідність уваги до цих осіб, адже вони можуть мати труднощі в інтеграції у колектив та вирішенні проблемних ситуацій.

З метою встановлення залежності між рівнем інтелекту (матриці Равена) та стилів поведінки студентів у конфліктній ситуації (за методикою К. Томаса),

було проведено кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Цей показник розраховують за формулою:

$$R = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

$$R = 1 - \frac{6 \cdot 10,5}{5(5^2 - 1)} = 1 - \frac{63}{120} = 1 - 0,525 = 0,475$$

Отриманий коефіцієнт кореляції Спірмена вказує на середню позитивну кореляцію між рівнем інтелекту та стилем поведінки у конфліктній ситуації. Тобто, є тенденція, що вищий рівень інтелекту асоціюється зі стилями, які передбачають більш конструктивні стратегії (наприклад, компроміс чи уникання)

Крім того, з метою встановлення залежності між рівнем інтелекту (тест Кеттела) та рівнем конфліктності (методика «Самооцінка конфліктності» В. Ряховського), було також проведено кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

$$R = 1 - \frac{6 \cdot 0}{3(3^2 - 1)} = 1$$

Коефіцієнт кореляції Спірмена $R=1$ свідчить про повну позитивну кореляцію між рівнями інтелекту за Кеттелом та рівнями конфліктності за Ряховським. Це означає, що із підвищенням рівня інтелекту зменшується рівень конфліктності: люди з вищим інтелектом частіше мають нижчий рівень конфліктності, а люди із середнім інтелектом — середній рівень конфліктності.

Отже, результати кореляційного аналізу показали, що стиль поведінки в конфліктних ситуаціях частково пов'язаний із рівнем інтелекту людини. Коефіцієнт кореляції Спірмена, що дорівнює 0.475, вказує на помірний

позитивний зв'язок між цими двома показниками. Тобто, люди з вищим рівнем інтелекту частіше обирають конструктивніші стратегії поведінки, такі як компроміс і співпраця, уникаючи суперництва та відкритого конфлікту.

Найпопулярнішим стилем поведінки у конфлікті виявився компроміс, що часто обирають люди із середнім та вище середнього рівнями інтелекту. Це свідчить про те, що вони прагнуть знаходити рішення, які дозволяють зберегти рівновагу інтересів обох сторін, а для цього потрібно вміння гнучко мислити та аналізувати ситуацію. Уникання, як друга за популярністю стратегія, також обирається переважно людьми з вищим рівнем інтелекту. Це може бути пов'язано з їхньою обачністю та розумінням наслідків відкритого конфлікту, що змушує обирати відсторонення від загострення ситуації.

Стили пристосування і співпраця поділяють однаковий ранг і мають середню популярність. Ці стратегії зазвичай використовують люди із середнім рівнем інтелекту, які можуть бути схильними або до поступок задля збереження гармонії, або до досягнення взаємовигідного результату. При цьому в обох випадках вони прагнуть уникнути ескалації конфлікту, але їхні когнітивні здібності не завжди дозволяють домінувати в конфлікті чи ефективно просувати власні інтереси.

Суперництво, як найбільш конфронтаційна стратегія, виявилася найменш популярною серед усіх учасників, особливо серед людей із високим рівнем інтелекту. Це може бути пов'язано з тим, що суперництво вимагає рішучості й здатності відстоювати лише власні інтереси, і не всі люди з високими когнітивними здібностями бачать в цьому ефективний підхід. Таким чином, можна зробити висновок, що люди з вищими когнітивними здібностями схильні до більшої обачності в конфліктах, обираючи стратегії, що дозволяють досягти консенсусу чи уникнути конфліктів, тоді як люди з нижчим рівнем інтелекту частіше йдуть на конфронтацію.

В свою чергу, аналіз кореляції між рівнем інтелекту за тестом Р. Кеттела та рівнем конфліктності за методикою В. Ряховського показав повну позитивну кореляцію. Це свідчить про чітку залежність між цими двома показниками: із

підвищенням рівня інтелекту люди мають тенденцію до меншого рівня конфліктності. Люди з високим і вище середнього рівнем інтелекту значно частіше демонструють низький або середній рівень конфліктності, що може пояснюватися їхніми розвиненими когнітивними здібностями. Високий інтелект сприяє кращому розумінню міжособистісних ситуацій, підвищує здатність до самоаналізу, контролю емоцій і прогнозування наслідків своїх дій, що знижує потребу в конфронтаційній поведінці. Середній рівень інтелекту відповідає середньому рівню конфліктності, що вказує на менш розвинену здатність керувати емоційними реакціями у складних ситуаціях та частіше спонукає до участі в конфліктах. Таким чином, отримані результати підтверджують наявність зв'язку між інтелектуальними характеристиками особистості та її схильністю до конфліктності, підкреслюючи роль інтелекту як регулятора поведінки у стресових чи конфліктних ситуаціях.

РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ

3.1. Основні технології покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації

Покращення ефективної поведінки особистості в конфліктних ситуаціях є важливою складовою психологічного розвитку людини, оскільки вміння конструктивно вирішувати конфлікти дозволяє підтримувати гармонійні міжособистісні стосунки і знижувати стрес. Для цього використовуються різноманітні технології, кожна з яких має на меті змінити поведінкові патерни та покращити емоційну регуляцію учасників конфлікту.

Важливою частиною цього процесу є навчання нових стратегій поведінки, зокрема технік активного слухання і розвитку емпатії, що дає змогу краще зрозуміти позицію іншої сторони і знижувати рівень конфліктності. Іншою важливою технологією є тренінг емоційної саморегуляції. Вміння контролювати свої емоції є ключовим для ефективної поведінки в конфліктних ситуаціях. Без здатності стримувати гнів чи розчарування важко досягти конструктивного результату.

Тренінги з емоційної саморегуляції навчають учасників використовувати техніки релаксації, такі як глибоке дихання, прогресивне м'язове розслаблення або медитацію, що дозволяють знижувати рівень стресу в критичні моменти. Окрім того, важливою частиною цього процесу є когнітивна реструктуризація — переробка сприйняття ситуації таким чином, щоб вона не викликала сильних негативних емоцій. Техніки усвідомленості (майндфулнес), які також використовуються в тренінгах з емоційної саморегуляції, дозволяють зберігати спокій і концентрацію на моменті, зменшуючи емоційний вплив ситуації.

Серед технологій, які допомагають у покращенні ефективної поведінки в конфлікті, варто також виокремити розвиток комунікативних навичок, зокрема навчання технікам активного слухання та конструктивного вираження своїх

думок і почуттів. Одним з важливих аспектів комунікації в конфліктній ситуації є здатність не лише висловлювати свої власні погляди, але й уважно слухати співрозмовника, розуміти його точку зору і відобразити це у відповіді. Це дозволяє не тільки уникнути непорозумінь, але й сприяє більш глибокому розумінню емоційної ситуації.

Важливою технікою є використання «я-повідомлень», що дозволяють особі висловлювати свої почуття і потреби без звинувачення іншої сторони. Такі повідомлення базуються на тому, щоб зосереджуватися на власних емоціях і переживаннях, замість того, щоб критикувати дії іншої людини. Це дозволяє знижувати рівень агресії і створює умови для більш конструктивної бесіди.

Загалом, розвиток гнучкості у прийнятті рішень є важливою складовою ефективної поведінки в конфліктних ситуаціях. Гнучкість у прийнятті рішень дозволяє особі адаптувати свої стратегії поведінки в залежності від обставин, обираючи найбільш ефективні методи для вирішення конкретної конфліктної ситуації.

Розвиток критичного мислення є основою для цієї гнучкості: здатність оцінювати ситуацію з різних точок зору дозволяє уникати зациклення на одному варіанті рішення і дає можливість знайти компромісні рішення, які можуть задовольнити обидві сторони. Крім того, важливо навчитися приймати гнучкі рішення, що базуються не лише на логіці, але й на врахуванні емоційної складової конфлікту, адже емоції часто є одним з головних факторів, що впливають на конфліктну поведінку.

Таким чином, технології покращення ефективної поведінки в конфліктних ситуаціях є багатограними і різноманітними. Вони включають в себе як індивідуальні методи, такі як когнітивно-поведінкова терапія і емоційна саморегуляція, так і соціально орієнтовані стратегії, зокрема розвиток комунікативних навичок та гнучкість у прийнятті рішень. Разом ці технології створюють основу для покращення поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, сприяючи не лише зниженню рівня агресії, але й розвитку більш конструктивних і гармонійних відносин у суспільстві.

3.2. Організація та реалізація тренінгової програми покращення ефективної поведінки особистості в конфліктній ситуації

Тренінг «Вихідного дня» з покращення ефективної поведінки особистості в конфліктних ситуаціях.

Мета програми: Розвиток навичок ефективної комунікації, емоційної саморегуляції та конструктивного вирішення конфліктів для покращення поведінки в конфліктних ситуаціях.

Завдання програми:

1. Розвинути навички управління емоціями в конфліктних ситуаціях.
2. Навчити активного слухання та ефективної комунікації.
3. Ознайомити з різними стратегіями вирішення конфліктів та допомогти вибрати найбільш ефективні в конкретних ситуаціях.
4. Підвищити рівень конфліктної компетентності учасників.

Тривалість тренінгу: 2 дні (з 10:00 до 17:00, перерва на обід з 13:00 до 14:00)

День 1: Оцінка та розуміння конфліктів, емоційна саморегуляція, активне слухання

9:30 – 10:00 – Реєстрація та знайомство учасників

Під час першої сесії тренер проводить коротке знайомство з учасниками та розповідає про програму тренінгу, формує групову атмосферу, заохочуючи учасників бути відкритими та активними.

10:00 – 12:00 – Модуль 1: Оцінка та розуміння конфлікту

Цілі: Ознайомити з основними типами конфліктів і методами їх вирішення. Розвинути здатність оцінювати конфлікти та визначати найбільш ефективні стратегії їх вирішення.

Зміст: Теоретична частина: що таке конфлікт, типи конфліктів, стадії конфлікту. Психологічні механізми розвитку конфлікту.

Групова робота: аналіз реальних прикладів конфліктних ситуацій, визначення типу конфлікту, причин і можливих рішень.

Методи: Лекція та інтерактивне обговорення. Аналіз кейсів

12:00 – 13:00 – Модуль 2: Емоційна саморегуляція

Цілі: Ознайомити з техніками емоційної саморегуляції. Розвинути здатність управляти своїми емоціями у конфліктних ситуаціях.

Зміст: Теоретична частина: основи емоційної саморегуляції та її важливість для уникнення ескалації конфліктів.

Практичні техніки: дихальні вправи, прогресивне розслаблення, методи релаксації. Індивідуальні вправи на зниження стресу.

Методи: Демонстрація технік релаксації. Групова та індивідуальна практика технік саморегуляції.

13:00 – 14:00 – Обідня перерва

14:00 – 16:00 – Модуль 3: Активне слухання та ефективна комунікація

Цілі: Навчити навичкам активного слухання та ефективної комунікації. Покращити здатність виражати свої почуття без агресії та звинувачень.

Зміст: Теоретична частина: принципи активного слухання, важливість невербальних сигналів. Техніка «я-повідомлень» – як виражати свої почуття без звинувачень.

Практична частина: вправи на активне слухання і практичне використання я-повідомлень.

Методи: Рольові ігри.

Групова робота: відпрацювання ситуацій із застосуванням активного слухання.

16:00 – 17:00 – Підсумки дня 1 Вільне обговорення, відповіді на запитання, розбір труднощів учасників.

День 2: Стратегії вирішення конфліктів, психологічна підтримка та профілактика конфліктів

9:30 – 10:00 – Розминка та повторення матеріалу з першого дня Короткий огляд того, що було вивчено вчора, відповіді на запитання учасників.

10:00 – 12:00 – Модуль 4: Стратегії вирішення конфліктів

Цілі: Ознайомити з основними стратегіями вирішення конфліктів. Розвинути здатність вибирати найбільш ефективну стратегію в залежності від ситуації.

Зміст: Теоретична частина: стратегічні підходи до вирішення конфліктів (компроміс, співпраця, конкуренція, адаптація, уникнення).

Практична частина: як вибрати стратегію залежно від типу конфлікту та його контексту.

Рольові ігри: розігрування ситуацій конфліктів, застосування різних стратегій.

Методи: Рольові ігри.

Групова робота: вибір стратегії для конкретних ситуацій.

12:00 – 13:00 – Модуль 5: Психологічна підтримка та профілактика конфліктів

Цілі: Навчити профілактичним технікам для запобігання конфліктам. Ознайомити з методами психологічної підтримки у конфліктних ситуаціях.

Зміст: Теоретична частина: принципи профілактики конфліктів, важливість створення довірчої атмосфери.

Практична частина: методи психологічної підтримки та допомоги в конфліктних ситуаціях. Стратегії для збереження емоційної рівноваги в конфлікті.

Методи: Дискусії та практичні вправи. Інтерактивні методи обговорення та аналізу реальних кейсів.

13:00 – 14:00 – Обідня перерва

14:00 – 16:00 – Індивідуальні та групові вправи на закріплення навичок

Зміст: Індивідуальні вправи на застосування набутих навичок у реальних життєвих ситуаціях.

Групова робота: симуляція конфліктних ситуацій, де учасники застосовують стратегії, навчені протягом тренінгу. Обговорення результатів, зворотний зв'язок від тренера та колег.

Методи: Рольові ігри. Інтерактивні дискусії.

16:00 – 17:00 – Підсумкове заняття та обговорення Висновки тренінгу, підведення результатів. Оцінка змін у поведінці учасників після тренінгу. Зворотний зв'язок від учасників.

Оцінка ефективності тренінгу Пре- та пост-тестування: Оцінка рівня конфліктності, емоційної саморегуляції та комунікаційних навичок учасників до і після тренінгу.

Зворотний зв'язок: Оцінка корисності тренінгу через анкетування учасників.

Спостереження: Оцінка змін у поведінці учасників у реальних конфліктних ситуаціях через деякий час після тренінгу.

Тренінг дозволить учасникам не лише здобути нові теоретичні знання, а й активно практикувати навички, що допоможуть знижувати рівень конфліктності та ефективно управляти конфліктними ситуаціями у повсякденному житті.

Отже, у цьому розділі було розглянуто важливість і необхідність покращення ефективної поведінки особистості в конфліктних ситуаціях, а також детально описано технології та методи, які сприяють розвитку цих навичок. Ключовим моментом є те, що здатність особистості ефективно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях є важливим чинником для збереження здорових міжособистісних відносин і зниження стресу, який зазвичай супроводжує конфлікти.

Тренінгові програми, що базуються на розвитку емоційної саморегуляції, активного слухання, а також вибору оптимальних стратегій вирішення конфліктів, надають учасникам конкретні інструменти для подолання конфліктів та адаптації до різних соціальних ситуацій. Програма покращення ефективної поведінки не тільки дозволяє людям навчитися розпізнавати та коригувати деструктивні моделі поведінки, а й сприяє розвитку конструктивних підходів до вирішення суперечок. Впровадження цих методик у повсякденне життя дозволяє значно підвищити рівень конфліктної компетентності, що, в свою чергу, допомагає досягати гармонійних відносин в професійній та особистій сферах. Завдяки правильно організованим тренінгам, де учасники мають можливість

безпосередньо практикувати навички, кожен може значно підвищити свою здатність до саморегуляції, адекватної комунікації та ефективного вирішення конфліктів.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та емпіричного дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку інтелекту та конфліктності особистості послугували підставою для низки висновків.

Здійснений теоретичний аналіз наукової психологічної літератури встановив, що зв'язок між інтелектом і конфліктною поведінкою особистості є багатогранним і складним феноменом, який потребує поглибленого аналізу з урахуванням численних факторів.

За допомогою тестів на визначення рівня інтелекту, зокрема прогресивних матриць Равена та опитувальника К. Томаса “Визначення типу поведінки особистості у конфліктній ситуації” було виявлено, що інтелект впливає на типи поведінки в конфліктних ситуаціях, однак цей вплив не є однозначним і залежить від специфіки особистісних рис та соціального контексту.

Аналіз кореляції між рівнем інтелекту за тестом Р. Кеттела та рівнем конфліктності за методикою В. Ряховського виявив чітку позитивну залежність між цими показниками: зі зростанням інтелектуального рівня знижується схильність до конфліктної поведінки. Люди з високим і вище середнього рівнем інтелекту значно частіше демонструють низький або середній рівень конфліктності, що, ймовірно, пояснюється їхніми розвиненими когнітивними здібностями. Високий інтелект сприяє кращому розумінню міжособистісних ситуацій, полегшує самоаналіз, контроль емоцій та прогнозування наслідків власних дій, що зменшує потребу в конфронтації. Середній рівень інтелекту, як правило, корелює із середнім рівнем конфліктності, що свідчить про менш розвинені навички управління емоціями у складних ситуаціях і підвищує ймовірність участі в конфліктах.

Отже, ці результати підтверджують існування зв'язку між інтелектом та схильністю до конфліктності, підкреслюючи регулюючу роль інтелекту в стресових чи конфліктних обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплєєва О. Взаємозв'язок емоційного інтелекту з різними напрямками практичної психології / О. Амплєєва // Молодий вчений. – 2019. – № 2. – С. 145–149. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-32>
2. Боковець О. І. Емоційний інтелект як ресурс психічного здоров'я [Електронний ресурс] / О. І. Боковець // Габітус. – 2022. – Вип. 37. – С. 68–75. – Бібліогр.: 34 назви.
3. Бондарчук Д. П. Вплив емоційного інтелекту на вибір стратегії поведінки в конфлікті *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. Київ, 2022. Вип. 2(21). С. 90-96.
4. Бортун, Б. О. Конструктивна конфліктність як показник психологічного здоров'я особистості [Електронний ресурс] / Б. О. Бортун // Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 листоп. 2020 р.). – Київ, 2020. – С. 19–22. – <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/40868>
5. Бортун Б. О. Системний аналіз конструктивної конфліктності особистості [Електронний ресурс] / Б. О. Бортун // *Вісник післядипломної освіти*. Серія: Соціальні та поведінкові науки. Серія: Управління та адміністрування : зб. наук. пр. – Київ, 2020. – Вип. 11. – С. 10–26.
6. Ю. Бохонкова, О. Лосієвська, Ю. Хунов, Ю. Сербін, М. Кобиляцька. (2021). Стратегії поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 113-121
7. Виноградова В. Є. Управління конфліктами : навч. посіб. / В. Є. Виноградова. – Київ, 2017. – 53 с.
8. Виноградова, Т. В. (2015). *Біологічні основи психіки: інтеграція знань про мозок, психіку і поведінку* [Репозиторій]. URL: elibrary.kubg.edu.ua
9. Вінс В. А. Роль емоційного інтелекту у вирішенні сімейних конфліктів / В. А. Вінс, С. В. Кобільнік // Дніпровський науковий часопис

публічного управління, психології, права. – 2022. – № 5. – С. 53–57. – DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.9>

10. Вінтонів М. Психологічні аспекти взаємозв'язку когнітивних стилів та інтелекту / М. Вінтонів // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень (10–11 трав. 2011 р.) / М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Наук. т-во студентів і аспірантів. – Луцьк, 2011. – Т. 2. – С. 196–197.

11. Гаврилук Т. В. (2021). Емоційний інтелект і конфліктна поведінка: взаємозв'язок та вплив. *Наукові дослідження в психології*, 15(4), 78-91.

12. Гоулман Д. Емоційний інтелект: пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Х.: Вівіт, 2020. 512 с

13. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підручник / Л. Й. Гуменюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 564 с.

14. Гринько В. Г. Зв'язок особистих характеристик людини з розвитком її практичного та емоційного інтелектів [Електронний ресурс] / В. Г. Гринько // Управління розвитком. – 2012. – № 3. – С. 48–50.

15. Гриньова Н.В., Петлюк А.І. Конфліктна поведінка студентів-психологів під час навчання у закладах вищої освіти. *Психологічний журнал*. 2018. № 1. С. 15–24. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/152557>.

16. Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці: Монографія / О. Ю. Буров, В. В. Рибалка, Н. Д. Вінник та ін.; За ред. О. Ю. Букова. – К. : ТОВ «Інфосистем», 2012. – 258 с.

17. Емоційний інтелект посадових осіб місцевого самоврядування як основа попередження конфліктів у їх професійній діяльності / О. Білик, І. Васькович, В. Парійчук, І. Піх // Наукові перспективи. – 2021. – № 8. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-8\(14\)-9-19](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-8(14)-9-19)

18. Жмай О. В. Стратегії поведінки в конфлікті: види, сутність та взаємозв'язок з емоційним інтелектом [Електронний ресурс] / О. В. Жмай, О. І. Конопля // Економіка: реалії часу. – 2019. – № 6. – С. 68–76.

19. Іванова Є. Відображення сімейної ситуації як фактор розвитку емоційного інтелекту підлітка [Електронний ресурс] / Є. Іванова // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка / відп. ред. Л. Ф. Бурлачук. – Київ, 2015. – Вип. 1 (3) : Психологія. – С. 54–57.
20. Івашкевич Е., Співак В. “Інтелект, соціальний та емоційний інтелект: співвіднесення понять у сучасній психології.” *Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”*. 2023, №61, с. 9-29.
21. Ігнатенко Ж. В. Що важливіше для молодшої людини: рівень інтелекту IQ або емоційний інтелект EQ? Матеріали Причорноморської наук.-прак. конф. проф.-викл. (м. Миколаїв, квітень 2021 р.). Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 17–20.
22. Інтелект / Р. О. Семенова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011.
23. Карапетрова О. В. Вплив рівня розвитку соціального інтелекту на вибір стратегії реагування у конфліктних ситуаціях [Електронний ресурс] / О. В. Карапетрова // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. – 2021. – № 2. – С. 95–101.
24. Конфліктологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, П. М. Гетьманчук, С. С. Гнатюк, Д. І. Йосифович ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛДУВС, 2016. – 344 с.
25. Кон, І. С. (2000). *Когнітивна психологія: підходи та методи* [Репозиторій]. URL: library.nau.edu.ua
26. Котлова Л., Зінченко М. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки студентів із різним рівнем емоційного інтелекту. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2019. Вип. 8(53). С. 49–56. DOI: 10.31392/NPU-nc. series12.2019.8(53).05.
27. Кулик Н. А. Емоційний інтелект: аналіз сучасних західних досліджень / Н. А. Кулик, Л. Л. Гільова // Проблеми сучасної психології : зб.

наук. праць. – Запоріжжя, 2017. – Вип. 39. – С. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-39.79-90>

28. Литвинчук Н., Смолінчук Л., Дараган А. Вплив психологічних чинників на конфліктну поведінку у підлітків. Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка, Психологія». 2022. № 20. С. 87–100. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/issue/view/892>.

29. Лящ О. П. Теоретико-методологічний аналіз змісту емоційного інтелекту / О. П. Лящ // Вісник : [збірник] / Київ. ін-т бізнесу і технологій ; [відповід. за вип. Р. О. Язиніна]. – Київ, 2016. – Вип. 3 (31). – С. 47–50.

30. Носенко, Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості [Текст] / Елеонора Носенко // Психологія і суспільство. – 2004. – № 4. – С. 95-109.

31. Попова Т. С. Теоретичні засади дослідження емоційного інтелекту [Електронний ресурс] / Т. С. Попова, І. І. Горват-Янушевська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Соціологія. – Київ, 2014. - Т. 244, вип. 232. – С. 63–66.

32. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник, М.В. Лемак, В.Ю. Петрище, Вид.2-ге, виправл. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. - 616с.

33. Пухно С. В. Емоційний інтелект як складова конфліктологічної компетентності майбутніх вчителів [Електронний ресурс] / С. В. Пухно, Т. І. Щербак // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. – Київ, 2022. – Т. 33, № 5. – С. 87–93.

34. Управління конфліктами : текст лекцій : навч. посіб. / Г. В. Жаворонкова, О. М. Скібіцький, Т. В. Сівашенко, О. І. Туз ; М-во науки і освіти України. – Київ : Кондор, 2011. – 172 с.

35. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект» [Електронний ресурс] / Л. Ракітянська // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2018. – Вип. 4. – С. 35–42.

36. Романенко О. В. Сильові особливості поведінки в конфліктних ситуаціях у осіб з різним рівнем соціального інтелекту [Електронний ресурс] / О. В. Романенко, А. С. Степанець // ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки : тези доп. XX Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 1–3 квіт. 2020 р.) : : [у 2-х т.] / [редкол.: В. М. Ісаєнко та ін.] ; Нац. авіац. ун-т. – Київ, 2020. – Т. 1. – С. 106–108. – Режим доступу: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/54046>

37. Ситнік С. Емоційні детермінанти подолання конфліктних ситуацій [Електронний ресурс] / С. Ситнік // Наука і освіта. – 2023. – № 1. С. 63–69.

38. Тишковська, С. (2021). *Емоційний інтелект в контексті соціокультурних змін* [Репозиторій]. URL: repository.kubg.edu.ua

39. Ткаченко, О. В. Культурні аспекти інтелекту: міжкультурний аналіз. Проблеми сучасної психології, 2020. 39, с. 45–57.

40. Ульянова Т. Ю. Індивідуально-психологічні особливості конфліктності як властивості особистості [Електронний ресурс] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ульянова Тетяна Юріївна. – Одеса, 2016. – 282 с.

41. Філіпчук Н. В. Необхідність розвитку емоційного інтелекту для ефективного врегулювання конфліктів у бізнессередовищі [Електронний ресурс] / Н. В. Філіпчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2023. – № 14. – С. 90–96.

42. Харченко С. В. Особливості взаємозв'язку соціального інтелекту та конфліктності у спілкуванні [Електронний ресурс] / С. В. Харченко // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 70–72.

43. Черножук Ю. Г. Конфліктність майбутніх психологів з різним рівнем емоційного інтелекту [Електронний ресурс] / Ю. Г. Черножук, І. О. Можарова // Наука і освіта. – 2015. – №10. – С. 212–216.

44. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук :

19.00.01 / Аліна Григорівна Четверик-Бурчак; наук. кер. Е. Л. Носенко; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". – Одеса, 2015. – 18 с.

45. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Х.: Прапор, 2007.— 640 с.

46. Яковенко О. В. Феноменологія інтелекту / Яковенко О. В. // Психолого-педагогічний практикум : [методичний посібник / Андрейчева А. О., Голубєва М. О., Жарук І. В. та ін. ; рец.: А. М. Гірник, Л. В. Коpecь] ; Нац. ун-т "Києво-Могилян. акад.". - [Київ : Інтерсервіс], 2015. - Ч. 2. - С. 83-89.

47. Binet, A., & Simon, T. (1905). The development of intelligence in children. *L'Année Psychologique*.

48. Charles Spearman "General Intelligence" Objectively Determined and Measured. *American Journal of Psychology*, 1904, Vol. 15, No. 2, pp. 201–292.

49. Cole, M. (1996). *Cultural Psychology: A Once and Future Discipline*. Harvard University Press.

50. Deary, I. J. (2012). Intelligence. *Annual Review of Psychology*, 63, 453-482.

51. Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books, 1983.

52. Jung, R. E., & Haier, R. J. (2007). The Parieto-Frontal Integration Theory (P-FIT) of intelligence: Converging neuroimaging evidence. *Behavioral and Brain Sciences*, 30(2), 135-154.

53. John R. Anderson *The Architecture of Cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983. – 370 p.

54. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*, 63(6), 503-517.

55. Mayer J.D. The Intelligence of emotional intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey // *Intelligence*. – 1993. – V.17. – № 4. – P. 433-442.

56. Nisbett, R. E. (2009). *Intelligence and how to get it: Why schools and cultures count*. Norton & Company.

57. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
58. Raven, J. C. (2000). *Manual for Raven's Progressive Matrices and Vocabulary Scales*. San Antonio, TX: Harcourt Assessment.
59. Robert J. Sternberg *The Triarchic Mind: A New Theory of Human Intelligence*. New York: Viking, 1988. – 412 p.
60. Salovey P. Emotional intelligence, Salovey P., Mayer J. D. Imagination, cognition and personality. 1990. № 9(3). P. 185-211.
61. Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A Triarchic Theory of Human Intelligence*. Cambridge University Press.
62. Thomas K. Thomas Kilmann conflict mode instrument. XICOM K. Thomas, R. Kilmann., 1990.
63. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
64. Wechsler, D. (2003). *WISC-IV: Wechsler Intelligence Scale for Children*. San Antonio, TX: Pearson Assessment.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиці Равена (шкала прогресивних матриць)

Тест містить невербальні завдання, що дуже важливо, оскільки на результати менше впливають набуті досліджуваним внаслідок освіти і життєвого досвіду знання.

Тест складається із 60 таблиць (5 серій). У кожній серії таблиць завдання ускладнюються.

Серія А - використано принцип встановлення взаємозв'язку в структурі матриць. Тут завдання полягає в доповненні частини, якої не вистачає, основного зображення - одним із наведених в кожній таблиці фрагментів.

Серія В - побудована за принципом аналогії між парами фігур. Досліджуваний повинен знайти принцип, відповідно якому побудована в кожному окремому випадку фігура, і виходячи з цього підбирати фрагмент, якого не вистачає. При цьому важливо визначити вісь симетрії, відповідно якій розташовані фігури в основному зразку.

Серія С - побудована за принципом прогресивних змін у фігурах матриць. Ці фігури в межах однієї матриці все більше ускладнюються, ніби відбувається їх безперервний розвиток.

Серія Б - побудована за принципом перегруповання фігур у матриці. Досліджуваний повинен знайти це перегруповання, яке відбувається в горизонтальному і вертикальному положеннях.

Серія Е - в основі лежить принцип розкладу фігур основного зображення на елементи. Фігуру, якої не вистачає, можна знайти, зрозумівши принцип аналізу та синтезу.

Вік досліджуваного: з 14 років.

Процедура дослідження: Тест суворо регламентований у часі, а саме 20 хвилин. Для того щоб дотримувати час, необхідно стежити за тим, щоб до

команди: "Приступити до виконання тесту" ніхто не відкривав таблиці і не підглядав. Через 20 хвилин звучить команда: "Всім закрити таблиці".

Про призначення даного тесту можна сказати таке: Всі ці дослідження проводяться виключно з науковою метою, тому від вас вимагається добросовісність, глибока обдуманість, ширість і точність у відповідях. Даний тест призначено для уточнення логічності вашого мислення".

Після цього взяти таблицю і показати всім першу сторінку: "На малюнку однієї фігури не вистачає. Знизу зображено 6 пронумерованих фігур, одна з яких є шуканою. Треба визначити закономірність, яка пов'язує між собою фігури на малюнку, і вказати номер шуканої фігури у бланку, який вам дали".

Можна показати це на прикладі одного зразка.

Під час виконання завдань тесту необхідно контролювати, щоб респонденти не списували один у одного. Після 20 хвилин роботи зібрати бланки і таблиці до них.

Інтерпретація результатів: Кожне правильно вирішене завдання оцінюється 1 балом. Потім підраховується загальна кількість балів за всіма таблицями і за окремими серіями.

Отриманий загальний показник розглядається як індекс інтелектуальної сили, розумової працездатності досліджуваного. Показники виконання завдань за окремими серіями порівнюються із середньостатистичними (табл. 1). Враховуючи різницю між результатами, отриманими в кожній серії, і контрольними, отриманими при дослідженні великих груп здорових досліджуваних, можна зробити висновок про надійність отриманих результатів.

Отриманий сумарний показник за таблицею 2 переводиться в процентний.

При цьому за спеціальною шкалою розрізняють п'ять ступенів інтелектуального рівня:

I ступінь - більше 95% - високий інтелект;

II ступінь - 75-94% - інтелект вище середнього;

III ступінь - 25-74% - середній інтелект;

IV ступінь - 5-24% - інтелект нижче середнього;

V ступінь - менше 5% - дефект.

Додаток Б

Тест інтелекту Р. Кеттелла

Тест інтелекту Р. Кеттелла, вільний від впливу культури, представлений чотирма субтестами, що є групами завдань, спрямованих на вимір різних аспектів розумової діяльності людини. Залежно від цього кожен тест має свою назву.

Тест 1. "Серії" - розпізнавання і продовження закономірних змін у серії фігур. Кількість завдань - 12, час на виконання - 3 хв.

Тест 2. "Класифікація" - визначення загальних рис, особливостей фігур. У кожному ряді відзначити елемент, що не має змістовного відношення до ряду. Кількість завдань - 14, час на виконання - 4 хв.

Тест 3. "Матриці"-доповнення до комплектів фігур. Необхідно відзначити елемент, що правильно завершує дану матрицю чи модель. Кількість завдань - 12, час на виконання - 3 хв.

Тест 4. "Умови" - перестановка фігур, спочатку розташованих у визначеному порядку. Вибрати правильно одну фігуру, в якій дотримана умова, задана в зразку. Кількість завдань - 8, час на виконання - 2,5 хв.

Вік досліджуваного: від 6 до 16 років.

Матеріали: комплекти аркушів, що містять чотири тести з 46 завданнями (не включаючи прикладів), бланк відповідей, секундомір.

Процедура тестування:

Тест призначений для групового й індивідуального тестування. При груповому тестуванні обов'язково необхідно забезпечити робоче приміщення (тиша, гарне освітлення, окремі робочі столи).

Фахівець, що проводить дослідження, повинен досконало володіти тестом, знати усі вказівки, часові інтервали його виконання. Дуже важливим є створення відповідної атмосфери для тестування. При груповому тестуванні необхідна присутність асистента, а група не повинна складати більше 15 чоловік.

Загальний час тестування: 12,5 хв.

Примітка. У роботі з дітьми молодшого шкільного віку (6-10 років) тестування необхідно проводити індивідуально. Перед безпосереднім виконанням завдань кожного тесту необхідно переконатися в тому, що дитина правильно зрозуміла інструкцію і готова приступити до виконання завдань.

Інструкція: Іспит, у якому ви берете участь, не є перевіркою ваших знань, отриманих у школі. Від вас потрібні уважність, точне виконання усіх вказівок, максимальний інтерес і прагнення показати найкращий результат. У вас на столі є комплекти аркушів із завданнями і бланк відповідей. Не перегортайте першу сторінку доти, поки я не скажу вам. Тепер візьміть олівець чи ручку і заповніть верхню частину бланка відповідей. Тепер послухайте мене. На цих аркушах чотири тести. В них тільки картинки і немає слів. На початку кожного тесту приведено кілька прикладів. Ви повинні тренуватися на них, щоб зрозуміти, що і як робити. Спочатку ми разом розберемо ці приклади, а потім я попрошу вас перегорнути сторінку і продовжити самостійно. Деякі завдання, розташовані наприкінці тесту, є важкими, і ніхто не вимагає від вас, щоб ви закінчили їх за той час, що буде вам відведено. Однак постарайтеся прикласти максимум зусиль і, якщо ви не будете упевнені в правильності відповіді, краще приведіть ту, котра вам здається більш правильною, ніж не приводити ніякої. Це буде означати, що ви вгадуєте, хоча і не знаєте правильної відповіді. Ви не втратите балів, якщо вгадаєте неправильно, у той же час у вас є шанс вгадати правильно. Якщо внизу сторінки ви знайдете напис "не перегортайте сторінку, поки вам не скажуть про це", ніхто з вас не повинен робити цього, поки я не скажу. Тепер прошу приступити до першого тесту.

(Піднімається перший аркуш так, щоб усі могли бачити його, і показується перший приклад. Не поспішайте, стежте за тіш, щоб ваші вказівки були зрозумілі усім. Покажіть перший приклад і переконайтеся в тому, що ви показуєте правильно). Ви бачите, що товста лінія стає усе довшою і довшою? Чи можете ви вибрати з картинок праворуч ту лінію, котру варто було б помістити в порожньому квадраті? (Покажіть і почекайте 2 секунди).

Ви відповіли правильно на питання, це дійсно лінія, розташована в 1-му квадраті правої частини сторінки. Це єдина товста лінія, що довша, ніж три лінії, що розташовані ліворуч. Не забувайте про те, що номер правильної відповіді слід записувати у відповідний квадратик бланка відповідей. (Покажіть). Зверніть увагу на те, що там уже написано цифру 1.

Тепер подивіться на другий приклад. Зверніть увагу на те, що невелика закруглена лінія спочатку згинається вліво, потім вправо, потім знову вліво.

(Покажіть). Що з нею стане на наступній картинці? (Дочекайтеся відповіді).

Так, вона піде вправо. Тепер запишіть номер правильної відповіді у відповідний квадратик бланка відповідей. Яка відповідь є вірною? (Пауза). Так, правильною є відповідь "3". Перевірте, щоб відповідь була записана у відповідному квадратику.

Тепер подивіться на третій приклад. Бачите, як чорна частина кола повертається подібно стрілці годинника? Вона починається вгорі і рухається усе нижче і нижче. Тепер виберіть правильну відповідь. (Пауза). Яка ж? (Вислухайте відповідь). Так, це номер 2. Зараз за моєю командою ви перегорнете сторінку і продовжите виконувати завдання самостійно доти, поки не дійдете до напису "закінчення тесту 1". У кожному ряді вибирайте тільки одну картинку з усіх, наведених праворуч. Ви маєте право змінювати відповідь, якщо змінили свою думку, але до того моменту, поки я не скажу "Стоп".

Готові? Візьміть олівець. Починаємо. (Починайте відраховувати час - 3 хв). Час минув. Досить. Покладіть олівці. Тепер ми на сторінці 5, перед нами тест 2. Подивіться на перший приклад. Ви бачите, що чотири картинки схожі між собою, п'ята відрізняється від них. Ваше завдання полягає в тому, щоб у кожному ряді знайти ту картинку, що чимось істотним відрізняється від інших. Правильну відповідь на перший приклад уже наведено. Який це квадрат? Правильно - четвертий. Чому саме четвертий? (Вислухайте відповідь). У другому прикладі правильна відповідь - це ... (Дочекайтеся відповіді). Так, перший квадрат, бо в ньому чорний кружечок, а всі інші - білі. Ви зрозуміли суть завдання. Час

виконання-4 хвилини. Перегорніть аркуш і починайте працювати. Не забувайте записати номер малюнка у відповідний квадратик на бланку відповідей. (Відрахуйте час). Тепер ми на с. 9, перед нами тест 3. Ваше завдання полягає в тому, щоб знайти той квадратик, який би найкраще підходив на порожнє місце в малюнку ліворуч. Подивіться на перший приклад. У великому квадраті не вистачає одного маленького. Який із квадратиків, розташованих праворуч, більше, ніж інші підходить для малюнка ліворуч? (Пауза). Так, це третій. Ця відповідь уже записана. Тепер подивіться на другий приклад. (Пауза). Який із квадратиків, розташованих праворуч, доповнює великий малюнок ліворуч? (Пауза). Так, перший. Запишіть відповідь у бланку відповідей. Третій приклад. Виберіть правильну відповідь. Яка? (Пауза). Так, четвертий квадратик. Час виконання цього завдання - 3 хв. Перегорніть сторінку і починайте працювати. (Зауважте час). Стоп. Час минув. Тепер перед вами с. 14 з тестом 4. Подивіться на перший приклад. На першому малюнку ви бачите коло, у ньому крапка і маленький квадрат. Крапка знаходиться усередині кола, але поза квадратом. Тепер подивіться праворуч. Треба знайти малюнок, у якому можна було б зробити те ж саме, тобто помістити крапку в коло, але так, щоб вона була поза квадратом. Чи можна це зробити на першому малюнку праворуч? Ні, не можна. Оскільки кожна крапка в колі буде одночасно знаходитися й усередині квадрата. Чи можна це зробити на другому малюнку? Ні, не можна. Крапка, розташована в колі, буде знову знаходитися одночасно й у квадраті. Як щодо третього малюнка? Тут крапка знаходиться усередині кола, але поза квадратом. Вона заздалегідь для вас намальована. Цифра 3 уже записана в бланку відповідей.

Тепер подивіться на другий приклад. Тут крапка знаходиться в еліпсі, але під лінією. Тепер необхідно знайти інший малюнок праворуч, на якому можна зробити те ж саме. Який це малюнок? Так, це другий малюнок. Запишіть свою відповідь.

Подивіться на третій приклад. Тепер крапка знаходиться на перетині двох квадратиків, але поза колом. На першому малюнку праворуч від зразка це зробити не можна - це очевидно, чи не так? На другому малюнку крапку можна

розташувати одночасно в обох квадратах, але вона буде при цьому знаходитися у середині кола. Це теж не підходить. Що виходить із третім малюнком? (Пауза). Правильно. Третій малюнок праворуч є єдиним, на якому крапку можна поставити одночасно у двох квадратах, але поза колом. Час виконання - 2,5 хв. Починайте працювати. (Відрахуйте час). Стоп".

Обробка отриманих даних

Обробка отриманих даних здійснюється у такий спосіб: 1 бал дається за кожне правильно виконане завдання у всіх чотирьох тестах. Результати за кожним тестом записуються з правої сторони бланка відповідей у відповідну клітинку. Потім правильні відповіді (ПВ) за всіма чотирма тестами підсумовуються. Загальний бал за нормативною таблицею переводиться в стандартний показник 10.

Правильні відповіді на кожне завдання наведені в ключі:

Ключ до тесту Р. Кеттелла

Тест 1		Тест 2		Тест 3		Тест 4
A 3	I 3	A 2	J 3	A 1	I 5	A 3
B 4	J 3	B 3	K 3	B 3	J 1	B 1
C 1	K 4	C 4	L 3	C 2	K 2	C 2
D 3	L 1	D 1	M 1	D 5	L 2	D 4
E 2		E 3	N 4	E 3		E 3
F 5		F 3		F 1		F 3
G 2		G 1		G 2		G 1
H 3		H 5		H 4		H 2
		I 4				

Додаток В

Тест за методикою К. Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»

Мета: визначення переважного способу поведінки людини в конфліктних ситуаціях.

Опис методики: На ранніх етапах дослідження конфліктів підходи до їх вирішення були спрямовані на досягнення безконфліктного стану, де конфлікти повністю розв'язуються або елімінуються. Однак, в останні роки ставлення фахівців до цього аспекту зазнало змін. Це стало можливим через усвідомлення того, що повне елімінування конфліктів є неможливим і безрезультатним, а також завдяки виявленню позитивних функцій, які можуть бути властиві конфліктам. Відтак, фахівці тепер акцентують увагу на управлінні конфліктами замість їх повного вирішення.

Згідно з підходом К.Томаса, наша увага повинна бути спрямована на розуміння різних форм поведінки в конфліктних ситуаціях і визначення того, які з них є продуктивними або деструктивними. Важливо з'ясувати, яким чином можна сприяти продуктивній поведінці в конфлікті. К.Томас запропонував двовимірну модель регулювання конфліктів, де головні аспекти - це кооперація (увага до інтересів інших осіб, залучених до конфлікту) і напористість (акцент на захисті власних інтересів). Відповідно цим двом вимірам, автор виділяє наступні способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція) як прагнення досягти своїх інтересів на шкоду іншому;
- 2) пристосування — на противагу суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради іншого;
- 4) уникнення — відсутність як прагнення до кооперації, так і тенденції до досягнення власних цілей;
- 5) співпраця, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

П'ять способів регулювання конфліктів за К.Томасом

Згідно з К.Томасом, уникнення конфлікту не призводить до успіху жодної зі сторін. У формах поведінки, таких як конкуренція, пристосування і компроміс, одна зі сторін може виграти, а інша програти, або обидві сторони можуть зазнати втрати через компромісні рішення. Лише у співпраці обидві сторони можуть

досягти успіху. К.Томас розробив опитувальник для виявлення типових форм поведінки у конфліктних ситуаціях, в якому описується кожен з п'яти можливих варіантів за допомогою 12 суджень про поведінку індивіда.

Цей тест може бути використаний як у груповому форматі, в поєднанні з іншими тестами, так і самостійно.

Інструкція: У кожній з поданих пар виберіть те судження, яке є найбільш типовим для вашої поведінки. Відведений час — не більш 15-20 хвилин.

Типова карта методики

1. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного

питання.

Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми розходимося, я стараюся звернути увагу на

те, з чим ми обидва не згодні.

2. А. Я стараюся знайти компромісне рішення.

Б. Я намагаюся улагодити справу з урахуванням інтересів іншого і моїх власних.

3. А. зазвичай я настійливо прагну добитися свого.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші відносини.

4. А. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншої людини.

5. А. Улагоджуючи спірну ситуацію, я весь час стараюся знайти підтримку у іншого.

62

Б. Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруженості, від якої немає ніякої користі.

6. А. Я намагаюся уникнути виникнення прикрощів для себе. Б. Я намагаюся добитися свого.

7. А. Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом вирішити його

остаточно.

Б. Я вважаю за необхідне в чомусь поступитися, щоб домогтися іншого. 8.

А. зазвичай я

наполегливо прагну домогтися свого.

Б. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і

питання.

9. А. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

Б. Я роблю зусилля, щоб домогтися свого.

10. А. Я твердо прагну досягнути свого.

Б. Я намагаюся знайти компромісне рішення.

11. А. Я насамперед стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі порушені інтереси і

питання.

Б. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

12. А. Часто я намагаюся не займати позицію, яка може викликати суперечки.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також іде мені

назустріч.

13. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я наполягаю, щоб було зроблено по-моєму.

14. А. Я повідомляю іншому свою точку зору і питаю про його погляди.

Б. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.

15. А. Я стараюся заспокоїти іншого, і головним чином, зберегти наші відносини.

Б. Я стараюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

16. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.

Б. Я намагаюся переконати іншого в перевагах моєї позиції.

17. А. зазвичай я наполегливо стараюся домогтися свого.

Б. Я стараюся зробити все, щоб уникнути напруженості,
від якої немає ніякої користі.

18. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість
наполягти на своєму.

Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо
він також іде мені
назустріч.

19. А. Я, насамперед, стараюся ясно визначити те, в чому полягають всі
порушені інтереси і
спірні питання.

Б. Я стараюся відкласти розв'язання спірного питання з тим, щоб згодом
вирішити його
остаточно.

20. А. Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.

Б. Я стараюся знайти найкраще поєднання вигравів і втрат для нас обох.

21. А. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого. Б.
Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.

22. А. Я намагаюся знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю
позицією і точкою зору іншої людини.

Б. Я відстоюю свої бажання.

23. А. Як правило, я заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання
кожного з нас.

Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за
розв'язання спірного питання.

24. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я постараюся
піти назустріч його бажанням.

- Б. Я стараюся переконати іншого прийти до компромісу.
25. А. Я намагаюся показати іншому логіку і перевагу моїх поглядів.
- Б. Ведучи переговори, я стараюся бути уважним до бажань іншого.
26. А. Я пропоную середню позицію.
- Б. Я майже завжди заклопотаний тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
27. А. Часто уникаю займати позицію, яка може викликати суперечки.
- Б. якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
28. А. зазвичай я настійно прагну добитися свого.
- Б. Улагоджуючи ситуацію, я зазвичай стараюся знайти підтримку у іншого.
29. А. Я пропоную середню позицію.
- Б. Думаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.
30. А. Я стараюся не зачепити почуттів іншого.
- Б. Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли домогтися успіху.

Додаток Г

Тест «Самооцінка конфліктності» (В. Ряховський)

Інструкція: виконайте тест, який допоможе визначити ступінь вашої конфліктності. Вам необхідно оцінити за 7-бальною шкалою, наскільки у вас представлено кожна з перерахованих властивостей. Сім балів означає, що у вашій поведінці завжди проявляється властивість, описане в лівій частині таблиці, 1 бал – для вас характерна поведінка, описане в правій частині.

Текст опитувальника:

Рветесь в суперечку	7654321	Ухиляєтесь від спору
Свої висновки супроводжуєте тоном, не терпите заперечень	7654321	Свої висновки супроводжуєте вибачаючимся тоном
Вважаєте, що досягнете свого, якщо будете сперечатись	7654321	Вважаєте, що якщо будете сперечатись, то не доб'єтесь свого
Не звертаєте уваги на те, що інші не приймають ваших доводів	7654321	Жалкуєте, якщо бачите, що інші не приймають ваших доводів
Спірні питання обговорюєте в присутності опонента	7654321	Обговорюєте спірні питання у відсутності опонента
Не ніяковієте, якщо потрапляєте в напружену обстановку	7654321	В напруженій обстановці відчуваєте себе ніяково
Вважаєте, що у суперечці треба виявляти свій характер	7654321	Вважаєте, що в суперечці не потрібно демонструвати свої емоції
Не поступаєтеся в спорах	7654321	Поступаєтесь в спорах
Вважаєте, що люди легко виходять з конфлікту	7654321	Вважаєте, що люди виходять з конфлікту, працюючи
Якщо «вибухаєте», то вважаєте, що без цього не можна	7654321	Якщо «вибухаєте», то незабаром відчуваєте почуття провини

Обробка і інтерпретація результатів:

Підраховується загальна кількість балів.

Менше 15 балів. Для вас властиво уникати конфліктних ситуацій. Ви бажаєте відмовитися від своїх інтересів, лише б уникнути будь-якої напруженості в відносинах. Так можна втратити повагу оточуючих.

15 – 30 балів. Конфліктність не виражена. Ви тактовні, не любите конфліктів. Якщо ж вам доводиться вступати в спір, ви завжди враховуєте, як це може позначитися на ваших взаєминах з оточуючими.

31 – 50 балів. Конфліктність виражена слабо. Ви вмієте згладжувати конфлікти та уникати критичних ситуацій, але при необхідності готові рішуче відстоювати свої інтереси.

51 – 60 балів. Виражена конфліктність. Ви наполегливо відстоюєте свою думку, навіть якщо це можете негативно вплинути на ваші взаємини з оточуючими. За що вас не завжди люблять, але поважають.

Понад 60 балів. Високий ступінь конфліктності. Часто ви самі шукайте привід для суперечок. Не ображайтеся, якщо вас будуть вважати любителем поскандалити. Краще задумайтесь про свою поведінку.